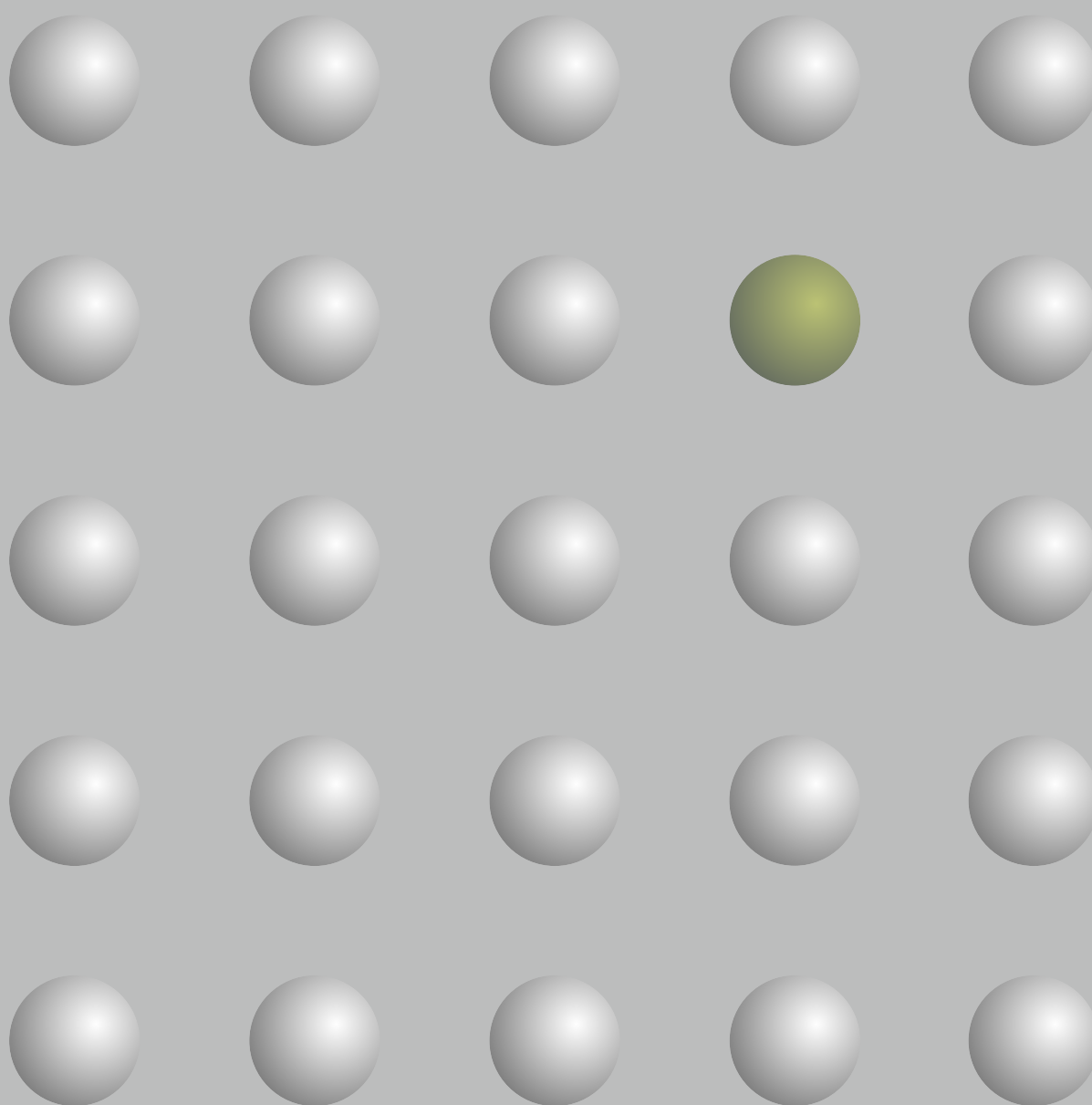

Kolektív autorov

Základný modul doplňujúceho pedagogického štúdia pre vychovávateľov a pedagogických asistentov

Sociálno-vedný základ

**ZÁKLADNÝ MODUL DOPLŇUJÚCEHO
PEDAGOGICKÉHO ŠTÚDIA PRE
VYCHOVÁVATEĽOV A PEDAGOGICKÝCH
ASISTENTOV**

Sociálno-vedný základ

Kolektív autorov

2021

Názov: **Základný modul doplňujúceho pedagogického štúdia
pre vychovávateľov a pedagogických asistentov.
Sociálno-vedný základ**

Koordinátor: Mgr. Eva Suchožová

Kolektív autorov: Mgr. Jana Medvecová, Mgr. Eva Suchožová,
PaedDr. Viera Šándorová, Mgr. Teľana Ustohalová,
PaedDr. Jana Verešová, PhD.

Recenzenti: doc. PaedDr. Ladislav Horňák, PhD.
PaedDr. Dagmar Koštrnová

Jazyková korektúra: Mgr. Viera Stankovičová

Vydavateľ: Metodicko-pedagogické centrum, Bratislava

Vydanie: 1.

Rok vydania: 2021

Počet strán: 50

ISBN 978-80-565-1474-0

EAN 9788056514740

Obsah

ÚVOD	3
1 Aktuálne otázky teórie a praxe pedagogiky. Teória a prax výchovy, teória výchovy a vzdelávania v širších skupinách vedných disciplín.....	7
Aktuálne otázky teórie a praxe pedagogiky	8
Teória a prax výchovy	11
Teória výchovy v širších skupinách vedných disciplín	14
2 Sociológia výchovy a vzdelávania	19
Vzťah sociológie výchovy k iným vedám	23
Dimenzie sociológie výchovy	24
3 Sociálna patológia.....	29
Norma a normalita	31
Patológia rodiny.....	33
4 Organizácia, správa a legislatívne predpisy školstva, školy, školského zariadenia	37
5 Pedagogická reflexia, autodiagnostika, spätná väzba	45
Pedagogická reflexia	46
Sebareflexia	46
Autodiagnostika.....	47
Spätná väzba.....	48
6 Metodológia tvorby záverečnej práce.....	50
ZÁVER	51

ÚVOD

Povolanie pedagogického zamestnanca je krásne, stále sa meniace, kreatívne, ale aj náročné. Bez teoretických základov a ďalšieho vzdelávania sa toto povolanie vykonávať nedá. Každý pedagogický zamestnanec, nevyvímajúc vychovávateľa a pedagogického asistenta, musí spĺňať aspoň minimálne kvalifikačné predpoklady. V zákone o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov (č. 138/2019 Z. z.) v § 11 ods. 1 pís. d) sa uvádza, že „*vyžadovaným stupňom vzdelania pre učiteľa materskej školy, vychovávateľa, majstra odbornej výchovy a pedagogického asistenta je najmenej úplné stredné odborné vzdelanie*“. Samozrejme následne je potrebné aj doplnenie požadovanej kvalifikácie na výkon pedagogického zamestnanca v kategórii vychovávateľa a pedagogického asistenta. Za doplnenie kvalifikácie sa považuje kvalifikačné vzdelávanie v súlade zákonom č. 138/2019 Z. z. § 43. Podľa odseku 8 § 43 spomínaného zákona sa umožňuje absolvovať kvalifikačné vzdelávanie aj fyzickým osobám, ktoré nie sú pedagogickými zamestnancami, ale spĺňajú kvalifikačný predpoklad vyžadovaného stupňa vzdelania na výkon pracovnej činnosti v príslušnej kategórii.

Na základe zákona č. 138/2019 Z. z. § 20 ods. 3 pís. a) a b) vyplýva vychovávateľovi povinnosť poskytovať výchovu a vzdelávanie deťom a žiakom v školskom zariadení pri uskutočňovaní výchovného programu, kde zároveň zodpovedá za kvalitu priebehu a výsledky výchovy a vzdelávania v čase mimo vyučovania alebo v zariadení sociálnej pomoci. Rovnaký zákon v § 21 ods. 1 vymedzuje aj povinnosť pedagogického asistenta, ktorý „*podľa požiadaviek učiteľa, vychovávateľa alebo majstra odbornej výchovy a v spolupráci s odbornými zamestnancami vytvára rovnosť príležitostí vo výchove a vzdelávaní, pomáha deťom, žiakovi alebo skupine detí alebo žiakov pri prekonávaní architektonických, informačných, jazykových, zdravotných, sociálnych alebo kultúrnych bariér*“.

Predkladaný učebný zdroj prináša stručné teoretické pohľady na témy súvisiace s pedagogickou činnosťou. Učebné texty sme, pre prehľadnosť materiálu, rozdelili do dvoch učebných zdrojov – prvá časť pojednáva o témach **pedagogicko-psychologického základu** a druhá časť o témach **sociálno-vedného základu** v súlade s obsahom študijného odboru vychovávateľ a študijného odboru pedagogický asistent. Spracovanie

jednotlivých kapitol v učebnom zdroji sme sprehl'adnili piktogramami, ktorých vysvetlenie uvádzame na strane 6. Obsah prezentovaných tém naplňa len základné teoretické poznatky. Od účastníkov vzdelávania sa však očakáva aj samoštúdium odporúčaných odborných zdrojov, ktoré jednotlivé témy doplnia v plnom rozsahu. Súčasťou kapitol sú aj otázky na opakovanie vzdelávacích tém a na premýšľanie o prepojení teórie a praxe pedagogických disciplín. Uvedené otázky budú podkladom k záverečným skúškam kvalifikačných vzdelávaní *Základný modul doplňujúceho pedagogického štúdia pre vychovávateľov a pedagogických asistentov* ako aj *Základný modul doplňujúceho pedagogického štúdia pre vychovávateľov v školách pre deti alebo žiakov so ŠVVP, v školských výchovno-vzdelávacích zariadeniach, v špeciálnych výchovných zariadeniach a pre vychovávateľov v zariadeniach pôsobiacich v oblasti sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately.*

Predložená **druhá časť** učebného zdroja má byť pomôckou pre pedagogických i nepedagogických zamestnancov, ktorí sa rozhodli vykonávať pracovnú činnosť v kategóriách vychovávateľ a pedagogický asistent. Poskytuje náhľad do problematiky aktuálnych otázok teórie a praxe pedagogiky, do teórie a praxe výchovy, teória výchovy a vzdelávania v širších skupinách vedných disciplín. Zameriava sa na opis sociológie výchovy a vzdelávania, definuje vzťah sociológie výchovy k iným vedám a charakterizuje dimenzie sociológie výchovy. Súčasťou druhej časti učebného zdroja je aj definovanie základných teoretických východísk sociálnej patológie. K dôležitým oblastiam realizácie výchovno-vzdelávacieho procesu vychovávateľov a pedagogických asistentov patrí aj poznanie organizácie, správy a legislatívnych predpisov školstva, školy, školského zariadenia. Nevyhnutnou činnosťou pedagogických zamestnancov je aj sebahodnotenie a poznanie princípov realizácie pedagogickej reflexie, autodiagnostiky a spätnej väzby.

Veríme, že realizácia základného modulu doplňujúceho pedagogického štúdia a vytvorený učebný zdroj budú prínosné pri získavaní kvalifikačných predpokladov účastníkov vzdelávania na výkon pracovnej činnosti v kategóriách vychovávateľ a pedagogický asistent. Ukončením základného modulu doplňujúceho pedagogického štúdia účastník získa osvedčenie o základnom module doplňujúceho pedagogického štúdia v súlade s § 46 ods. 6 zákona č. 138/2019 Z. z. Následne sa účastník musí prihlásiť na vzdelávanie v programoch ***Rozširujúci modul doplňujúceho pedagogického štúdia pre vychovávateľov*** alebo ***Rozširujúci modul doplňujúceho pedagogického štúdia pre***

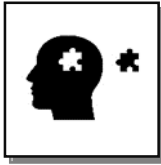
pedagogických asistentov, ktorými získa úplnú kvalifikáciu na výkon pracovnej činnosti v predmetných kategóriách a vysvedčenie o kvalifikačnom vzdelávaní v súlade s § 46 ods. 5 zákona č. 138/2019 Z. z.

Prajeme vám úspešné štúdium a nadobudnutie nových vedomostí, poznatkov a kompetencií.

Autori učebného zdroja

PIKTOGRAMY

Legenda – vysvetlivky k použitým piktogramom

Úvod, ciele

Piktogram označuje úvodné informácie o jednotlivých témach obsiahnutých v príslušnej podkapitole a deklaruje špecifické ciele štúdia.

Pojmy

Piktogram uvádza kľúčové pojmy problematiky s ich základnou charakteristikou.

Použité zdroje

Piktogram upozorňuje na odborné zdroje použitej literatúry, z ktorých čerpali autori pri výbere a zostavovaní učebného zdroja.

Odporúčané zdroje

Piktogram uvádza odporúčané zdroje na samoštúdium účastníkov vzdelávania.

Otázky

Piktogram v závere každej podkapitoly ponúka zhrňujúce otázky na opakovanie vzdelávacích tém, prepojenie teórie a praxe pedagogických disciplín, a budú podkladom pre záverečné skúšky kvalifikačného vzdelávania.

1 Aktuálne otázky teórie a praxe pedagogiky. Teória a prax výchovy, teória výchovy a vzdelávania v širších skupinách vedných disciplín

Špecifické ciele:

- *poznať základné pojmy z oblasti teórie výchovy a vzdelávania,*
- *orientovať sa v príbuzných vedných disciplínach k teórii pedagogiky a teórii výchovy a vzdelávania,*
- *vysvetliť vzťah teórie výchovy a ďalších pedagogických vied,*
- *definovať ciele, etapy a faktory výchovy,*
- *charakterizovať cieľ a obsah pedagogiky voľného času,*
- *diferencovať pojmy – pedagogika voľného času, výchova mimo vyučovania, výchova vo voľnom čase.*

Pedagogika je veda o výchove a vzdelávaní, ktoré prebieha celý život, vyvíja sa v spoločnosti, existuje od vzniku ľudstva. Pojem pochádza z antického Grécka, kde bol slovom *paidagógos*, označovaný otrok, ktorý sa staral o syna svojho pána a sprevádzal ho do školy (*pais – dieťa, ago – vediem*). Je to veda s normatívnym charakterom, to znamená, že určuje a predpisuje ideálnu podobu výchovy jedincov, skupín, spoločnosti.

Výchova je zámerné ovplyvňovanie socializačných procesov v súlade so spoločensky prijatými normami a hodnotami, učenie sa spoločenským rolám.

Vzdelávanie je vštepovanie znalostí, schopností, zručností (kompetencií) nevyhnutných na vykonávanie profesií, rodinných a občianskych rol.

Kompetenciami rozumieme systém vedomostí, zručností, schopností, spôsobilostí, postojov a hodnotovej orientácie, ktoré vyjadrujú úroveň poznania daného jednotlivca.

Dieťa je fyzická osoba, ktorá sa zúčastňuje na výchovno-vzdelávacom procese v školskom zariadení (ŠZ). Rovnako je to aj fyzická osoba pred plnením povinnej

školskej dochádzky. Pre potreby tejto publikácie sa dieťaťom definuje osoba zúčastňujúca sa výchovno-vzdelávacieho procesu v školskom klube detí (ŠKD), v centre voľného času, v centre pre deti a rodiny, v reedukačnom centre a pod.

Žiak je fyzická osoba, ktorá sa zúčastňuje na výchovno-vzdelávacom procese v škole. Pre potreby tejto publikácie sa žiakom definuje aj osoba zúčastňujúca sa výchovno-vzdelávacieho procesu v školskom internáte (Verešová 2015).

Hlásna (2013) v publikácii Teoretické základy výchovy zdefinovala cieľ výchovy, etapy výchovy a faktory výchovy nasledovne:

- **Cieľom výchovy** rozumieme účel, zámer, úmysel, ucelenú ideálnu predstavu predpokladaných spoločensky žiaducich kvalít a vlastností jedinca, ktoré môžeme a máme dosiahnuť výchovou v aktuálnych spoločenských podmienkach.
- **Etapy výchovy** definujeme ako časti, úseky, štádiá, fázy procesu výchovy, ktoré sú vo vzájomnej priamej závislosti, majú vlastnú štruktúru, vlastné logické usporiadanie, a naplánovanie výchovy prostredníctvom nich je predpokladom na realizáciu výchovy s efektívnym výsledkom.
- **Faktory výchovy** môžeme vysvetliť ako činitele, vplyvy, sily, ktoré ovplyvňujú proces výchovy – najčastejšie z exogénneho (vonkajšieho) prostredia.

Aktuálne otázky teórie a praxe pedagogiky

Pedagogika učí človeka hodnotiť pracovného, resp. študijného času a voľného času, aby ho neskôr dokázal ako samostatný jedinec zhodnocovať, prehodnocovať vo vlastnom živote a v živote svojich blízkych (Szirmaiová 2015).

*„Teória a prax sú dve filozofické kategórie, ktoré označujú duchovnú a materiálnu stránku jednotného spoločensko-historického procesu poznania a pretvárania prírody a spoločnosti. **Teória** je vo vedomí zovšeobecnená skúsenosť ľudí, súhrn poznatkov o objektívnom svete, relatívne samostatný systém poznatkov spojených vnútornou logikou pojmov, v ktorom sa reprodukuje objektívna logika vecí. **Prax** je činnosť ľudí, ktorá zabezpečuje existenciu a rozvoj spoločnosti, je to predovšetkým objektívny proces*

materiálnej výroby, ktorá je základom ľudského život a je to aj revolučno-tvorivá činnosť v premene sveta. Teória a prax sú v jednote, neexistujú jedna bez druhej, nepretržite pôsobia jedna na druhú. Prax v pedagogike sa nachádza vo všetkých oblastiach výchovy a vzdelávania“ (Fulková 2004, s. 148).

Pedagogická teória má vždy abstraktný charakter, nakoľko svojou všeobecnosťou nedokáže obsiahnuť konkrétne situácie. Je vlastne zovšeobecnením spoločných javov v jednotlivých a rôznych situáciách. Pedagogická prax sa naopak snaží vyhovieť konkrétnym podmienkam a potrebám v závislosti od času a miesta prebiehajúcej situácie. Pedagogická teória sa snaží nájsť to, čo je vo výchovno-vzdelávacom procese základné, všeobecné a relatívne nemenné. Nedokáže však zahrnúť alebo obsiahnuť každý meniaci sa moment pedagogickej praxe.

Základnou úlohou pedagóga vo výchovno-vzdelávacom procese je výchova všestranne rozvinutého človeka, člena spoločnosti, ktorého rozvoj fyzických, rozumových, mravných a estetických vlastností i schopností umožňuje, aby sa aktívne a uvedomele zúčastnil pretvárania života a upevňovania spoločenskej morálky. Na Slovensku viacerí autori presadzujú rôzne edukačné teórie:

- Gavora – kognitivistickú a konštruktivistickú,
- Zelina, Švec a Kosová – personalistickú,
- Pupala v starších prácach a Kaščák – sociokonštruktivistickú.

„Jednotlivé pedagogické disciplíny konkretizujú komplexný záber pedagogiky na výchovu a vzdelávanie človeka v rozličných podmienkach spoločenského života. Pedagogika je živá veda, jej teória sa rozvíja a precizuje tak, ako sa rozvíjajú a prehlbujú jej poznatky i poznatky ďalších vied, s ktorými komunikuje pri skúmaní svojho predmetu – edukácie“ (Kratochvílová 2008, s. 16).

Najdôležitejšie disciplíny súvisiace s pedagogikou sú:

- **Teória vyučovania** (didaktika) je pedagogická veda zaoberajúca sa vyučovaním. Didaktika sa zaoberá viacerými oblasťami súvisiacimi s vyučovaním, a to obsahom a rozsahom vzdelania a vzdelávania, metódami, zásadami a formami vyučovania a tiež interakciou medzi učiteľom a žiakom. Rozdiel medzi pojmom vzdelávanie a vzdelanie je v ich časovom priebehu. Vzdelávanie je proces a vzdelanie je výsledok vzdelávacieho procesu.

- **Teória výchovy** je v najširšom zmysle pedagogika. V užšom zmysle sa teória výchovy zameriava na otázky výchovy.
- **Teória výchovy mimo vyučovania** je aplikovaná disciplína pedagogiky, ktorá sa podľa Koutekovej (2006, s. 56) zaoberá „*voľnočasovou problematikou v širších súvislostiach*:
  - *skúma a analyzuje špecifické podmienky neformálnej výchovy (sústava zámerne pôsobiacich činiteľov – zariadení, organizácií, združení...),*
  - *skúma a analyzuje špecifické podmienky informálnej výchovy (pôsobenie rodiny, širšieho spoločenského prostredia) v interiorizácii s neformálnou a formálnou výchovou (školské prostredie – rôzne typy a stupne ZŠ, SŠ a VŠ),*
  - *zaoberá sa kategóriami výchovno-vzdelávacích cieľov, funkciami voľného času, princípmi, obsahovým zameraním a prostriedkami realizácie (spôsob trávenia voľného času, metódy, formy...), rozpracúva metodiku záujmových činností,*
  - *skúma a analyzuje kategóriu vychovávateľov, pedagógov voľného času, animátorov (podľa medzinárodnej terminológie „edukátori“), z hľadiska ich intervencie do voľného času detí, mládeže a dospelých.“*
- **Špeciálna pedagogika** je veda, ktorá sa zaoberá výchovou, vzdelávaním a vyučovaním detí, mládeže a dospelých s postihnutím, narušením a ohrozením.
- **Dejiny pedagogiky** načrtávajú obraz dejinného vývoja pedagogických oblastí, slúžia na pochopenie a zvládnutie súčasného pedagogického života. „*Dejiny pedagogiky ako veda skúmajú vývin pedagogických teórií a výchovnovzdelávacej praxe v rozličných etapách ľudských dejín. Zisťujú, aké pedagogické skúsenosti a vedomosti získalo ľudstvo počas svojho historického vývinu a študujú objektívne zákonitosti pedagogického vývinu. Skúmajú, ako sa v súvisí s hospodárskymi a politickými zmenami menili a vyvíjali ciele, úlohy, obsah, metódy a formy výchovy a vyučovania*“ (Dravecký 2006, s. 3).
- **Liečebná pedagogika** sa zaoberá výchovou, vzdelávaním, diagnostikou a terapiou tých jedincov, ktorých situácia je natoľko sťažená nepriaznivými okolnosťami (výchovnými, sociálnymi, zdravotnými a pod.), že nemôže viesť veku primeraný spôsob života a uplatniť sa adekvátne k svojim schopnostiam.
- **Sociálna pedagogika** je hraničná veda medzi sociológiou a pedagogikou, ktorá skúma vzťahy medzi jednotlivcom a spoločnosťou. Skúma výchovné procesy, formy sociálnej pomoci deťom, mládeži a dospelým. Jej úlohou je hľadanie účinných foriem prevencie a kompenzácia nedostatkov spoločnosti. Prostredníctvom štúdia výchovy

a pedagogizácie prostredia sa snaží o kultiváciu sociálnych skupín a komunit a minimalizáciu rozporu medzi nimi.

Teória s praxou majú vytvárať jednotu, prax má verifikovať teoretické poznatky. Poznatky z teórie sa využívajú v praxi. Už J. A. Komenský (Petlák 1997) tvrdí, že „*teória bez praxe je neplodná a prax bez teórie zaslepená*“.

Teória a prax výchovy

„Výchova je aktuálna súčasť formovania osobnosti človeka ako sústredenie pozornosti na skvalitňovanie spoločenského života a celkové zdokonaľovanie občianskej spoločnosti. V nadväznosti na cieľ výchovy je nevyhnutné spájať vzdelávanie a výchovu tak, aby bolo rozvíjané jednak samostatné myslenie mladých ľudí a v súvislosti s ním aj utváranie kladného vzťahu jedinca k spoločnosti, k ľuďom ako prejavu identifikácie sa s nimi a životnej lojality voči existujúcej spoločnosti, jej hodnotám i orientácii. Výchovu je potrebné chápať v súvislosti s jej humanizáciou a demokratizáciou, ako utváranie a ovplyvňovanie podmienok pre formovanie samostatnej, identickej a socializovanej osobnosti. Je tu nevyhnutný bezprostredný a predovšetkým partnerský kontakt učiteľa, vychovávateľa alebo rodiča s dieťaťom alebo dospelým v záujme jeho objektívneho chápania života, aktivity, zodpovednosti a dôstojnosti nielen vlastnej, ale aj všetkých ľudí v jeho životnom prostredí“ (Danek 2008, s. 7).

„Výchovu môžeme vo všeobecnosti chápať ako určitý proces zámerného pôsobenia na osobnosť človeka s cieľom dosiahnutia pozitívnych zmien v jeho vývoji, pričom tieto zmeny sa prejavujú v jeho správaní a konaní. Toto zámerné a systematické pôsobenie teda predstavuje všetku činnosť smerujúcu k odovzdávaniu určitých pozitívnych a overených vzorcov, noriem a pravidiel správania a konania“ (Zozuláková 2010, s. 81).

Zelina (2010, s. 10) namieta, že nie každá výchova zámerne formuje a definuje výchovu ako „*profesionálne, odborné a cieľavedomé udržiavanie, zdokonaľovanie a rozvíjanie pozitívnych a funkčných možností človeka, psychických funkcií, procesov a vlastností osobnosti*“. Autor tiež dodáva, že „*aj človek môže sám seba formovať a vychovávateľ mu pri tom môže byť radcom, sprievodcom*“. Podľa Zelinu (2004) z hľadiska humanistickej orientácie výchovného pôsobenia je výchova dôležitejšia ako vzdelávanie, a vzdelanie

citovaný autor považuje za integrálnu súčasť výchovy, pričom význam vzdelávania nepopiera. Výchova teda obsahuje aj vzdelávacie a aj výchovné procesy. Výchovu považuje za najpodstatnejšiu podmienku vývinu. Definuje ju ako zámerné celoživotné pôsobenie podnetmi z prostredia na dosiahnutie určitých, relatívne trvalých žiaducich zmien v správaní sa jedinca. Je to cieľavedomé formovanie životnej činnosti, aktivity. Zložitosť procesu výchovy je podľa Višňovského a Kačániho (2001) determinovaný tromi základnými stránkami výchovy:

- *normatívna stránka výchovného procesu* – vymedzuje základné požiadavky, ciele, obsah výchovy, zásady, metódy, formy a prostriedky výchovy nato, čo učiť a vychovávať,
- *exogénna stránka výchovného procesu (vonkajšia)* – predstavuje celú organizáciu výchovného prostredia,
- *endogénna stránka výchovného procesu (vnútorná)* – vyjadruje zmeny vnútorného vývinu jedinca v dôsledku zámerného pôsobenia a ako sa tieto zmeny prejavujú v správaní sa jedinca.

Danek (2007) ďalej charakterizuje výchovu ako spoločenský jav, ktorý znamená utváranie osobnosti človeka a vytváranie jeho vzťahu k existujúcim skutočnostiam pri uvedomovaní si otázky, ako učiť a pripravovať dospelých na spoločenskú realitu, chápať ju a prijímať v detailoch so zámerom nachádzania postupov a spoločenských zmien k pozitívnejšiemu a dynamickejšiemu napredovaniu v medzinárodných a národných podmienkach. V tomto zmysle je výchova:

- *univerzálna*, lebo sa dotýka každého človeka,
- *pluralitná*, lebo má rešpektovať rozličné hodnoty,
- *internacionálna a globálna*, lebo súčasná doba vyžaduje prekračovanie hraníc štátov v záujme všel'udských hodnôt a stáva sa európskou a svetovou,
- *integračná*, lebo spája národné normy, tradície a vedie k porozumeniu a ústretovému správaniu sa,
- *civilizačná*, lebo má viesť k pochopeniu podstaty života v jednotlivých civilizáciách a získavať podnety na realizáciu vzájomného porozumenia a tolerancie,
- *národná*, lebo má nadväzovať na historické skúsenosti a tradície výchovy a vzdelávania konkrétneho národa v súlade s jeho celkovým vývojom a hodnotami,

- *inštitucionalizovaná* v záujme koordinovaného prístupu k výchove a vytvorenia priaznivých podmienok prostredníctvom výchovno-vzdelávacej sústavy a ďalších inštitúcií výchovy mimo nej,
- *konkrétne* vzhľadom na zvláštnosti a predpoklady každého jedinca a formovanie potrebných vlastností, schopností, vzťahov a postojov.

„Vo vyššie uvedeních definíciách výchovy sa vyskytujú spoločné znaky: výchovu považujú za celoživotnú sociálnu interakciu zameranú na dosiahnutie vyšších kvalít a individuálny rozvoj všetkých stránok jedinca v súlade s požiadavkami spoločnosti a miestom jedinca v nej“ (Verbovanec a Krásna 2014, s. 26).

- **Teória výchovy** patrí k jadrú pedagogických disciplín. Jej predmetom skúmania a záujmu je *výchovný proces, výchova, ich priebeh a zákonitosti, výchovné javy a deje v užšom slova zmysle*, t. j. formovanie mravnej stránky osobnosti, výchova estetických cieľov a vkusu, výchova pracovného vzťahu k práci a pracovnej činnosti a telesný rozvoj človeka (Višňovský 1998). Zaoberá sa princípmi, formami, metódami a prostriedkami výchovy (Kratochvílová 2007). Zaoberá sa tiež *otázkami organizácie detského kolektívu, mimotriednou a mimoškolskou prácou a spoluprácou školy s rodinou*.

Definície teórie výchovy

Definovaním teórie výchovy sa zaoberalo mnoho autorov. Z nich vyberáme definície Kostelníka, Daneka a Zelinu:

- Kostelník (2008) poníma teóriu výchovy (teóriu a metodiku výchovy) ako disciplínu, ktorá skúma a analyzuje ciele, obsah, zásady, podmienky, činitele, prostriedky a proces výchovy v užšom zmysle slova.
- Danek (2007) charakterizuje teóriu výchovy ako pedagogickú disciplínu, ktorá je zameraná na stanovenie, rozpracovávanie a konkretizovanie úloh výchovy ako aktuálneho spoločenského javu. Predmetom teórie výchovy je výchova vo všetkých súvislostiach, úlohách, realizácii i perspektíve.
- Zelina (2004) chápe teóriu výchovy ako vedu a poslanie ľudskosti, humanite a sociálnej spravodlivosti vo svete.

Teória výchovy je mladšou disciplínou ako didaktika. Zaoberá sa tiež obsahom výchovy, výchovou k disciplíne, sexuálnou výchovou, výchovou k rodičovstvu, pracovnou a telesnou výchovou, výchovnými ťažkosťami, prevýchovou.

Teória výchovy a pedagogika voľného času majú významné postavenie v systéme pedagogických disciplín a je potrebné naďalej túto vedu rozvíjať, pretože profesia pedagóga voľného času si vyžaduje pedagogicko-psychologickú spôsobilosť a odbornú pripravenosť (Kouteková 2006).

Didaktika podľa Petláka (1997) zdôrazňuje skúmanie a rešpektovanie všetkých činiteľov v jednote: ciele s obsahom, subjekt (učiteľ) s objektom (žiak), vzdelanie s výchovou, teória s praxou...

Teória výchovy v širších skupinách vedných disciplín

Poznatky, ku ktorým ľudstvo a veda v čase dospeli, prispievajú k pokroku v rôznych oblastiach, nevynímajúc ani pedagogiku, vzdelávanie a výchovu. Následne sa nadobudnuté poznatky spracovávajú vo vedeckých teóriách a ďalej sa rozvíjajú.

- **Pedagogiku voľného času** tvoria disciplíny, ktoré majú relatívne samostatné postavenie, zaoberajú sa špecificky vymedzenou voľnočasovou problematikou v užšom slova zmysle. Zároveň tvoria komplexný celok pedagogiky voľného času.

Kominarec (1999, in: Kouteková 2006) uvádza tieto disciplíny:

- *Teória výchovy mimo vyučovania* – skúma organizačnú štruktúru a systém výchovno-vzdelávacích zariadení, organizácií pôsobiacich v čase mimo vyučovania, vymedzuje proces výchovy mimo vyučovania (VMV), jej cieľ, obsahové zameranie, prostriedky realizácie, osobnosť vychovávateľa.
- *Metodika výchovy mimo vyučovania* – tvorí súbor metodík záujmovej činnosti, skúma a analyzuje súbor metód a foriem v rôznych voľnočasových zariadeniach.
- *Dejiny pedagogiky voľného času* – skúmajú históriu vzniku voľného času ako hromadného spoločenského javu, výchovy mimo vyučovania, históriu jednotlivých zariadení, analyzujú rôzne myšlienkové názory na voľný čas v spoločenských, politických a výchovno-vzdelávacích systémoch.
- *Teória výchovnej činnosti v detských a mládežníckych organizáciách* – história, zameranie činnosti, formy a metódy práce.

- *Teória riadenia výchovy mimo vyučovania a základy manažmentu pedagogiky voľného času* – problematika riadenia, systém a princípy riadenia, stupne a metódy riadenia v práci vychovávateľov a pedagógov voľného času – riadiacich pracovníkov.
- *Metodológia a výskum pedagogiky voľného času* – zaoberá sa metodologickými otázkami, vymedzením a používaním výskumných metód vo voľnočasovej problematike.

„Jednou zo základných osobitostí výchovy vo voľnom čase je jej činnostný charakter a aktívna účasť každého jednotlivca. Obsah sa realizuje prostredníctvom praktických činností (aktivít) najrôznejšieho charakteru, ktorými sa naplňajú funkcie voľného času i výchovy. Sú to oddychové a rekreačné činnosti, zábavné, spoločenské, záujmové činnosti, aj vzdelávacie a sebvzdelávacie a pracovné činnosti, vrátane sebaobslužných a verejnoužitočných činností. Tvoria hlavný obsah výchovy vo voľnom čase a pritom patria k bežným voľnočasovým aktivitám detí a mládeže“ (Kratochvílová 2008, s. 17).

Pedagogika voľného času sa zaoberá voľným časom z hľadiska jeho výchovných možností. Zložitosť voľného času a jeho mnohodimenzionálnosť sú prirodzenými východiskami pre praktickú činnosť a interdisciplinárne prístupy z hľadiska rozličných vied – filozofie, psychológie, sociológie, etiky, estetiky, teórie športu, medicíny a ďalších, ako aj komplexnejšieho chápania vedy (či teórie) voľného času (Kratochvílová 2008).

Pedagóg tak má byť schopný aplikovať teoreticky vymedzené zákonitosti kognitívnej, vývinovej, sociálnej psychológie na individuálne prípady, má byť schopný analyzovať výchovno-vzdelávací proces, jeho podmienky, vytvárať, reflektovať a upravovať svoje postupy. Je potrebné zachovanie odstupu a vhľadu, dôležité je reflektovanie a kladenie si otázok o vlastnom konaní (Fuchsová, Bruncková a Kapová 2017).

Podľa Kosovej (2013) je schopnosť reflexie vlastnej činnosti zásadnou spôsobilosťou pedagógov. Je to kompetencia k osobnostnému rastu, kompetencia k sebarozvoju a sebazdokonaľovaniu.

Poznanie teórie pedagogiky, teórie výchovy a vyučovania, chápanie prepojenia teórií s inými pedagogickými vedami, prepojenie teoretických poznatkov s praxou je pre každého pedagóga nástroj na neustálu rekonštrukciu aj vlastnej edukačnej teórie.

- DANEK, J. a kol., 2008. *Výchova v pedagogickom výskume a praxi: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. [online]. Trnava: Univerzity sv. Cyrila a Metoda. ISBN 978-80-8105-007-7. [cit. 2021.01.14]. Dostupné z: <https://spaeds.sk/wp-content/uploads/2015/12/vychova-v-pedag-vyskume.pdf>
- DANEK, J., 2007. *Výchova ako súčasť života – teória a prax*. Trnava: Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda. ISBN 978-80-89220-72-4.
- DRAVECKÝ, J., 2006. *Všeobecná pedagogika*. Ružomberok: Pedagogická fakulta, Katolícka univerzita. [cit. 2021.01.07]. Dostupné na http://dps.tym.sk/DPS/Dokumenty/Vseob%20pedagogika/vseobecna_pedagogika.pdf
- FUCHSOVÁ K., M. BRUNCKOVÁ a J. KAPOVÁ, 2017. Inovácia výučby psychologických disciplín v pregraduálnej príprave učiteľov. In: *Edukácia*. Roč. 2, č. 2. ISSN 1339-8725.
- FULKOVÁ, E., 2004. Teória a prax vyučovacieho procesu z hľadiska vzdelávania učiteľov. In: *Nové trendy v príprave učiteľov profesijných predmetov a praktickej prípravy*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita. ISBN 80-8069-478-8.
- HLÁSNA, S., 2013. *Teoretické základy výchovy*. Dubnica nad Váhom: DTI. ISBN 978-80-89400-85-0.
- KOSOVÁ, B., 2013. Teoretická reflexia praxe a profesijný rozvoj učiteľa. In: *Križovatky na cestách k učiteľstvu: zborník referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita. ISBN 978-80-555-0985-3. S.10-18.
- KOSTELNÍK, J., 2008. *Pedagogika pre učiteľov profesijných predmetov a praktickej prípravy*. Trnava: STU. [cit. 2021.01.07]. Dostupné na: <www.zovp.sk/sevs/III/zepad/kostelnikpedagogika.doc>

- KOUTEKOVÁ, M., 2006. Teória a prax pedagogiky voľného času. In: *Pedagogická orientace*. Roč. 16, č. 4, s. 53 - 59. ISSN 1211-4669.
- KRATOCHVÍLOVÁ, E. a kol., 2007. *Úvod do pedagogiky*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity. ISBN 978-80-8082-145-6.
- KRATOCHVÍLOVÁ, E., 2008. Pedagogika voľného času v teórii a praxi. In: *Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou Pedagogika voľného času – teória a prax*. [online]. Trnava: Pedagogická fakulta, Trnavská univerzita. ISBN 978-80-8082-171-5. [cit. 2020.12.05]. Dostupné z: https://www.scholaludus.sk/new/publikacie/TU_Ped_Vol_Casu.pdf
- PETLÁK, E., 1997. *Všeobecná didaktika*. Bratislava: IRIS. ISBN 80-88778-49-2.
- SZIRMAIOVÁ, M., 2015. K niektorým otázkam výskumu pedagogiky voľného času. In: M. DUPKALOVÁ (ed.), T. HUDÁKOVÁ (ed.), I. IŠTVAN (ed.), 2015. *Súčasné aspekty pedagogickej profesie: recenzovaný zborník z elektronickej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou* [online]. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita. [cit. 2020-12-09]. ISBN 978-80-555-1274-7. Dostupné z: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Dupkalova1>
- VERBOVANEČ, Ľ. a S. KRÁSNA, 2014. *Teória a prax výchovy v predprimárnej edukácii*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum. ISBN 978-80-565-0022-4.
- VEREŠOVÁ, J., 2015. *Aktivity v jednotlivých oblastiach výchovy vo voľnom čase*. Bratislava: MPC. ISBN 978-80-565-1168-8.
- VIŠŇOVSKÝ, Ľ., 1998. *Teória výchovy (vybrané kapitoly)*. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta, Univerzita Mateja Bela. ISBN 80-8055-135-9.
- VIŠŇOVSKÝ, Ľ. a V. KAČÁNI. 2001. *Základy školskej pedagogiky*. Bratislava: IRIS. ISBN 80-89018-25-4.
- ZELINA, M., 2004. *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*. Bratislava: IRIS. ISBN 80-10-00456-1.
- ZELINA, M., 2010. *Teórie výchovy alebo hľadanie dobra*. Bratislava: Mladé letá. ISBN 978-80-10-01884-0.
- ZOZUĽÁKOVÁ, V., 2010. Teória výchovy a jej úloha v oblasti sociálnej práce. In: *Kvalita vzdelávania pracovníkov v oblasti sociálnej práce: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta, Prešovská univerzita. ISBN 978-80-555-0245-8.

- DANEK, J. a kol., 2008. *Výchova v pedagogickom výskume a praxi: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. [online]. Trnava: Univerzity sv. Cyrila a Metoda. ISBN 978-80-8105-007-7. [cit. 2020.12.06]. Dostupné z: <https://spaeds.sk/wp-content/uploads/2015/12/vychova-v-pedag-vyskume.pdf>
- KRATOCHVÍLOVÁ, E., 2008. Pedagogika voľného času v teórii a praxi. In: *Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou Pedagogika voľného času – teória a prax*. [online]. Trnava: Pedagogická fakulta, Trnavská univerzita. ISBN 978-80-8082-171-5. [cit. 2021.01.05]. Dostupné z: https://www.scholaludus.sk/new/publikacie/TU_Ped_Vol_Casu.pdf

1. *Vymenujte a charakterizujte základné pojmy z oblasti teórie výchovy a vzdelávania.*
2. *Špecifikujte príbuzné vedné disciplíny súvisiace s teóriou pedagogiky a teóriou výchovy a vzdelávania.*
3. *Vysvetlite vzťah teórie výchovy a ďalších pedagogických vied.*
4. *Definujte základné ciele, etapy a faktory výchovy.*
5. *Charakterizujte obsah pedagogiky voľného času.*
6. *Diferencujte pojmy – pedagogika voľného času, výchova mimo vyučovania, výchova vo voľnom čase.*

2 Sociológia výchovy a vzdelávania

Špecifické ciele:

- *poznať základné pojmy z oblasti sociológie výchovy a sociológie vzdelávania – predmet, zameranie, východiská,*
- *orientovať sa v príbuzných vedných disciplínach k sociológii výchovy,*
- *charakterizovať dimenzie sociológie výchovy,*
- *poznať vzťah sociológie výchovy, sociológie a pedagogiky.*

Sociológia výchovy poukazuje na skutočnosť, že výchova nepôsobí len na psychologicky chápanú osobnosť vychovávaného, ale aj na sociálne vzťahy. Výchovu podľa Mistríkovej (2014) preto chápeme ako sociálny proces, ktorý sa zameriava na realizáciu dvoch cieľov:

- nahradenie skupinových antagonizmov úsilím o spoluprácu,
- podnietenie a stabilizácia tvorivých schopností, ktoré existujú v každej osobe.

Súčasná sociológia rozpracúva v súvislosti s výchovou a vzdelávaním problematiku vedenia (knowledge). Sociológia výchovy sa zaoberá:

- miestom a funkciou výchovy v spoločnosti, v danej kultúre, vzťahmi medzi výchovou a sociálnou štruktúrou a sociálnou mobilitou,
- vzťahmi objektov a subjektov výchovy (rodičia a deti, učitelia a žiaci a i.),
- štruktúrou a funkciou výchovných inštitúcií, podmienkami a sociálnymi dôsledkami ich činností.

„Sociológia výchovy je samostatná špeciálna sociologická disciplína, ktorá sa zaoberá širokou oblasťou výchovy ako jednej zo základných spoločenských funkcií, všetkými sociálnymi aspektami výchovného procesu“ (Kraus 1978, s. 21 - 22).

„Sociológiu výchovy možno definovať ako špeciálnu, teoreticko-empirickú sociologickú vedu, ktorá skúma činitele sociálnej determinácie výchovy a vývinu osobnosti a ich interakčný vzťah“ (Hroncová, Emmerová a Hronec 2016, s.16).

- **Pojem sociológia** je odvodený z latinského slova „*societas*“ – spoločnosť a z gréckeho slova „*logos*“ – veda a všeobecne sa definuje ako „*veda o spoločnosti*“. Za zakladateľa sociológie ako samostatnej vedy o spoločnosti je považovaný francúzsky pozitivistický filozof a sociológ Auguste Comte (1798 - 1857). Comte uviedol pojem „sociológia“ prvýkrát vo štvrtom zväzku diela „Kurz pozitívnej filozofie“ v roku 1839 (Hroncová, Emmerová a Hronec, 2016). Vývoj sociologických prístupov k výchove a vzdelávaniu má tisícročnú históriu (sociologické prístupy v pedagogickom myslení, „sociálna pedagogika“) a viac ako 100 rokov vlastného vývoja (ako medziodborovej disciplíny a samostatnej hraničnej vedy).

Pohľad sociológa – zameriava sa hlavne na spoločenské prostredie ako determinant výchovy a vzdelávania – požiadavky na vykonávanie („hranie“) rol, normy a hodnoty, spoločenské „tlaky“ pôsobiace na jednotlivca, resp. čo najširšie súvislosti z prostredia vychovávaného, vychovávateľa (osôb a inštitúcií) a výchovného procesu samotného. Ide o komplexný pohľad na problematiku, zachytenie vzájomných vzťahov.

V minulosti bola často **sociológia výchovy** stotožňovaná s pedagogickou sociológiou, ktorá bola považovaná za jej prvú vývojovú etapu. Preto sa prekrýva nielen predmet týchto dvoch disciplín, ale aj obdobie ich vzniku a predstavitelia. Prvým, ktorý už rozlišoval medzi pedagogickou sociológiou a sociológiou výchovy bol americký predstaviteľ sociológie výchovy Willbur B. Brookower, autor diela „Sociológia výchovy“ (1955). Z jeho vymedzenia predmetu sociológie výchovy je viditeľný dôraz na skúmanie interakčného vzťahu výchovy a spoločnosti, na jej sociálnej determinácie a tiež socializačného procesu človeka.

Predmet sociológie výchovy vymedzuje Brookower (In: Ondrejkovič 1995) v štyroch oblastiach:

- vzťahy medzi výchovnou sústavou a ostatnou spoločnosťou (výchova a spoločenské triedy, výchova a kultúra, výchova a ostatné spoločenské skupiny, výchova a spoločenské zariadenia a pod.),
- analýza spoločenskej štruktúry školy,

- analýza konania osobnosti, začleňovanej do výchovného systému (ide tu najmä o vplyvy na konanie človeka v samotnom procese výchovy),
- vzťahy školy a spoločnosti i jej jednotlivých článkov.

Z uvedeného vymedzenia predmetu sociológie výchovy možno pochopiť viditeľný dôraz na skúmanie interakčného vzťahu výchovy a spoločnosti, jej sociálnej determinácie a tiež socializačného procesu človeka. Havlík (2015, s. 6), ktorý je predstaviteľom českej sociológie a tiež sociológie výchovy, uvádza, že „*sociológia je veda o spoločenských javoch a procesoch*“, pričom zdôrazňuje jej teoreticko-empirický charakter.

Podľa Ondrejkooviča (1995) pri koncipovaní svojej teórie a metód musí sociológia výchovy a vzdelávania vychádzať predovšetkým:

- zo zdôrazňovania spoločenského charakteru osobnosti, človeka v procese svojho biodromálneho vývoja,
- z takej definície výchovy, ktorá je orientovaná na spoločenskú prax a konanie, ako i na výkon ako funkciu výchovy v spoločnosti,
- z prenesenia hodnotového akcentu zo staticky ponímanej primárnej spoločnosti na dynamickú spoločnosť a jej význam pre výchovu človeka,
- z koncentrácie výchovných intencií na spoločnosť a školský systém ako celok, z čoho vyplýva aj interdisciplinárny prístup k problematike mládeže a výchovy.

Veľký sociologický slovník (1996) definuje sociológiu výchovy ako sociologickú disciplínu, ktorá sa zaoberá sociálnymi aspektami výchovy a jej miestom v procesoch sociálnej reprodukcie. Predmetom sociológie výchovy je:

- miesto, úloha a funkcie výchovy v spoločnosti, v danej civilizácii a kultúre, jej historické premeny, vzťahy medzi výchovnými hodnotami a cieľmi spoločnosti, vzťah medzi výchovou a spoločenskou zmenou,
- vzťahy subjektov výchovy (rodičov a detí, učiteľov a žiakov), vzťahy vnútri výchovných skupín, sociálne pozície vychovávateľov aj vychovávaných,
- štruktúra, ciele, funkcie a organizácia výchovných inštitúcií (škola, rodina a i.), sociálne podmienky a dôsledky (konzekvencie) ich pôsobenia.

• Sociológia vzdelávania

Súčasťou sociológie výchovy a jej predmetu je podľa autorov Havlíka a Koťu (2002) aj *sociológia vzdelávania*, ktorá sa preferenčne zameriava najmä na:

- vymedzenie základnej terminológie (napr. socializácia, enkulturácia, ...) a vzťahu k iným vedám,
- vzťahy medzi rodinou, resp. formami rodinnej výchovy a vzdelávaním,
- generačné problémy vo vzdelávacom procese, vo väzbe na mimoškolské vzdelávania, sebavzdelávanie a záujmové činnosti,
- základné vzdelávacie inštitúcie (škola, príprava na povolanie),
- vzdelávacie prostredie spoločnosti, štátu, pôsobenie národných a regionálnych tradícií ako determinantov vzdelávania,
- vzdelávanie dospelých a celoživotné vzdelávanie,
- vzdelávanie ako povolanie a spoločenská rola, otázky postavenia a prestíže učiteľov, žiakov a študentov.

Ondrejkovič (2004, in: Kaščák 2013) sumarizuje najfrekvencovanejšie východiská sociológie výchovy nasledovne:

1. Osobnosť človeka má spoločenský charakter;
2. Záujem smeruje najmä k sociálnej skupine mládeže (pozn. autora – od 90-tych rokov 20. storočia silnie záujem aj o skupinu detí a skúmanie ich miesta v spoločnosti v rámci tzv. „novej sociológie detstva“);
3. Záujem o tie definície výchovy, ktoré v sebe zahŕňajú funkcionálnosť výchovy pre spoločnosť;
4. Výchova sa považuje za sociálne interaktívny proces;
5. Výchova je odrazom princípov organizácie, moci a kontroly v spoločnosti;
6. Orientácia výchovy na spoločenské intencie;
7. Dominancia princípu rovnosti šancí oproti sociálnemu zvýhodňovaniu v rámci spoločenskej stratifikácie;
8. Interdisciplinárny charakter sociológie výchovy a otvorenosť voči rôznym disciplinárnym perspektívam.

Vzťah sociológie výchovy k iným vedám

Sociológia výchovy vznikla ako hraničná vedná disciplína medzi sociológiou a pedagogikou. Kým sociológia sleduje ucelené oblasti spoločenských javov, výstavbu ich teórie a pojmového systému ako vedy, ktorá je súčasťou vied o spoločnosti, sociológia výchovy ako špeciálna sociologická disciplína je súčasťou zároveň i vied o výchove, sledujúc jednotlivé špecifické javy (výchova) a skúma mládež ako objekt výchovy. Podrobnejšie sa rozpracovaním klasifikácie sociálnych disciplín zaoberá aj Petrussek (2009), ktorý podľa skúmania objektu rozlišuje:

- sociologické disciplíny, ktoré skúmajú biosociálne a geografické podmienky spoločenského života (sociológia obyvateľstva, ekológie ...),
- sociologické disciplíny, zaoberajúce sa sociálne-ekonomickou štruktúrou spoločnosti (sociológia spoločenských tried, spoločenských vrstiev),
- sociologické disciplíny, riešiacie spoločenské, pracovné a technické podmienky výroby (sociológia práce, priemyslu, zamestnania),
- sociologické disciplíny, skúmajúce formy spoločenského vedomia (sociológia kultúry, práva, morálky),
- sociologické disciplíny, zaoberajúce sa spoločenskými inštitúciami (sociológia armády, zdravotníctva, organizácie).

Hroncová, Emmerová a Hronec (2016, s. 9 - 10) rozdeľujú sociologické disciplíny z hľadiska všeobecnosti na tri úrovne:

1. *Najvyššiu úroveň* z hľadiska všeobecnosti predstavuje všeobecná sociológia, ktorá je východiskom sociologických disciplín a predstavuje metodologické východisko pre sociologické disciplíny nižšej a konkrétnejšej úrovne. Predmetom jej skúmania sú najvšeobecnejšie zákonitosti vývinu a fungovania spoločnosti ako celku, konkrétne formy jej prejavu v rozličných historických podmienkach. Všeobecná sociológia sa zaoberá vymedzením predmetu skúmania, ujasňuje terminologický aparát, vzťah k iným vedám a pod.
2. *Nižšiu úroveň* z hľadiska všeobecnosti predstavujú špeciálne sociologické disciplíny, ktoré skúmajú spoločenské javy, vzťahy alebo procesy. Rozvíjajú sa ako vedy teoreticko-empirické, skúmajú určitý subsystém spoločnosti, napr. sociológia výchovy sa zaoberá sociálnymi aspektami výchovy a vzdelávania, interakčným vzťahom spoločnosti a výchovy, požiadavkami spoločnosti na

výchovu a vzdelávanie a pod. Sociológia rodiny sa zameriava na skúmanie rodiny ako formy spoločenskej mikroštruktúry, na jej funkcie, premeny a vzťah ku spoločnosti.

3. *Najnižšiu úroveň* sociologických vied z hľadiska konkrétosti, nie významu, predstavuje sociologická metodológia, ktorá sa zaoberá otázkami *vedeckého výskumu v sociológii*, jeho plánovaním, metódami, technikami a pod. Sociologický výskum rozširuje hranice poznania sociologických vied, medzi ktorými je vzťah všeobecného a rozličného a navzájom sú úzko prepojené.

Aplikované sociologické disciplíny si nekladú za cieľ posúvať hranice sociologického poznania. Využívajú už známe sociologické poznatky a prenášajú ich do druhej sociálnej oblasti, napr. sem môžeme zaradiť *sociológiu kriminality, pedagogickú sociológiu, sociológiu práce, sociológiu náboženstva* a pod.

Hraničné sociologické disciplíny sa rozvíjajú na pomedzí sociológie a iných vied, sú zaradované buď do systému sociologických vied (napr. *sociológia výchovy, pedagogická sociológia*) alebo do systému iných vied (napr. *sociologická pedagogika patrí do systému pedagogiky*).

V súvislosti so vzťahom sociológie výchovy k sociálnej pedagogike ako východiskovej disciplíny v hraničných pedagogicko-sociologických vedách Galla (1967) uvádza, že sociálna pedagogika bola vlastne prvým štádiom vo vývoji sociológie výchovy, ktoré bolo viac pedagogické, no postupne prešlo do sociologickej orientácie.

Dimenzie sociológie výchovy

„Sociológia i sociológia výchovy od svojho vzniku zdôrazňovali myšlienku dominancie sociálnej determinácie výchovy a vzdelávania. Z hľadiska sociológie predstavuje výchova dôležitú spoločenskú funkciu, ktorá v spoločnosti vznikla, spoločnosti slúži a spoločnosťou je určovaná“ (Hroncová, Emmerová a Hronec 2016, s. 22). Výchova a vzdelávanie nemôžu existovať bez spoločnosti.

Sociologické skúmanie výchovy a vzdelávania sa podľa Kaščáka (2013) spravidla obsahovo pohybuje v rámci troch dimenzií:

○ **Makrosociálna dimenzia**

Miesto a úloha (funkcia) výchovy a vzdelávania v spoločnosti, v danej civilizácii a kultúre; súvislosť medzi výchovnými hodnotami, cieľmi výchovy, štruktúrou vzdelávania a sociálnou štruktúrou, stratifikáciou a mobilitou; vzťahy medzi výchovou, vzdelávaním a sociálnou zmenou (či už na hodnotovej úrovni, úrovni životného štýlu, politickej úrovni, trhu práce a pod.).

Príklad:

Vychádza z potrieb spoločnosti, výchova je výhradne pro-spoločenskou funkciou. Výchovné procesy sa chápu ako procesy spoločenskej reprodukcie (prenosu sociálnych noriem na mladšie generácie a osvojenia si sociálnych rolí) a procesy zachovania sociálnej kohézie (sociálnej súdržnosti, pospolitosti). Kľúčovou otázkou je, či výchovné procesy prispievajú alebo neprispievajú k celospoločenskému rozvoju a stabilite (*Spoločnosť ako monolit*).

○ **Mikrosociálna (interpersonálna) dimenzia**

Sociálne vzťahy medzi vychovávajúcimi a vychovávanými (rodičmi a deťmi, učiteľmi a žiakmi), sociálne vzťahy v rámci skupín vychovávajúcich a vychovávaných, sociálne pozície a roly vychovávajúcich a vychovávaných, ich súvislosť so sociálnou príslušnosťou a ich vplyv na sociálne vzťahy.

Príklad: Vychádza z každodenného konania výchovných aktérov. Pohľad nesmeruje „von“, neupína sa na celkový spoločenský obraz, ale koncentruje sa na konkrétnych jedincov, ich vzťahy a životné osudy. Hovorí sa o ich „sociálnej situácii“. Výchova sa poníma ako individuálna rozvojová stratégia, prostredníctvom ktorej sa reprodujú triedne, etnické a iné sociálne rozdiely. Namiesto singularity sa uprednostňuje plurálny pohľad na spoločnosť (*Spoločnosť ako mravenisko*).

○ **Inštitucionálno-organizačná dimenzia**

Štruktúra, funkcia a organizácia výchovných inštitúcií a sociálne podmienky resp. dôsledky ich činnosti.

Príklad: Spoločenský poriadok závisí od fungovania stabilných vzorcov správania (inštitúcií – ako výchova a vzdelávanie) a ustálených priestorovo-časových sociálnych útvarov (organizácií – rodina a škola) (*Spoločnosť ako stavebnica*).

Ako môžeme vidieť, v rámci vyššie uvedených dimenzií široko koncipovanej sociológie výchovy sú zahrnuté aj otázky vzdelávania a otázky školy. Niekedy je výrazom tohto integratívneho pohybu aj označenie „**pedagogická sociológia**“. V rámci žiadnej z hraničných vied o výchove sa nestretávame s takou variabilitou názvov snažiacich sa označiť disciplínu skúmajúcu sociálne (a sociologické) aspekty výchovy a vzdelávania (Kratochvílová a kol. 2007). Pomerne jednotný je však metodologický prístup k skúmaným javom výchovy a vzdelávania, ktorý je prevzatý zo sociológie: práca s faktografickým materiálom, empirický výskum problémov, dominancia explanatívneho (vysvetľujúceho a analytického) prístupu pred prístupom normatívnym (predpisujúcim), ktorý je typický práve pre pedagogiku. Práce zo sociológie výchovy tak spravidla nehovoria, čo má ako byť a k čomu má výchova smerovať, ale opisujú reálne sociálne súvislosti výchovy a vzdelávania. Ich jazyk sa nepohybuje v dimenzii výchovných a vzdelávacích ideálov (Kaščák 2013).

Špecifický sociálne orientovaný pohľad na výchovu a vzdelávanie odzrkadľuje aj osobitá terminológia sociológie výchovy. Konštitutívnym pojmom sociológie výchovy je pojem „socializácia“, okolo ktorého sa rozvinula jedna celá oblasť sociologicko-výchovného skúmania a ktorý v sebe zahŕňa sociologický pohľad na formovanie človeka, na jeho miesto v spoločnosti a na podobu jeho vzťahov k okolitému svetu (Ondrejko 2004).

V socializácii jednotlivca alebo skupín tak sociológ výchovy zaujímajú najmä skutočnosti vychádzajúce zo sociálneho prostredia – aké sociálne hodnoty, normy či tlaky na ľudí pôsobia, odkiaľ prichádzajú, v akých sociálnych podmienkach dochádza k formovaniu človeka, aké sú dôsledky pôsobenia rozličných podôb sociálnych podmienok na človeka, atď.

Socializácia v sebe zahŕňa pôsobenie pomerne širokého spektra sociálnych faktorov a ambíciou sociológie výchovy je podať čo možno najkomplexnejší opis pôsobenia sociálnych faktorov na človeka a objasniť tak v rozličných životných etapách, situáciách resp. problémoch jeho „sociogénu“ (Kaščák 2013).

- GALLA, K., 1967. *Úvod do sociologie výchovy*. Praha, SPN.
- HAVLÍK, R. a J. KOŤA, 2002. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-327-7.
- HAVLÍK, R., 2015. *Úvod do sociologie*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 978-80-246-2843-1.
- HRONCOVÁ, J., I. EMMEROVÁ a M. HRONEC, 2016. *Sociológia výchovy asociálna patológia*. Žilina: INŠTITÚT PRIEMYSELNEJ VÝCHOVY ŽILINA. ISBN 978-80-554-1186-6.
- KAŠČÁK, O., 2013. Sociológia výchovy, jej vývoj a pojmoslovie. In: *Kompendium sociológie výchovy*. [online]. Trnava, Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity. ISBN 978-80-8082-606-2. [cit. 2020-12-18]. Dostupné z: <https://pdf.truni.sk/e-ucebnice/kompendium-sociologie-vychovy/>
- KRATOCHVÍLOVÁ, E. a kol., 2007. *Úvod do pedagogiky*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity. ISBN 978-80-8082-145-6.
- KRAUS, B., 1978. *Sociologické problémy výchovy*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta.
- LINHART, J., M. PETRUSEK, A. VODÁKOVÁ a H. MAŘÍKOVÁ, 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-310-5.
- MISTRÍKOVÁ L., 2014. *Sociológia výchovy: rozšírené sylaby*. [online]. Bratislava: Katedra sociológie, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského. [cit. 2020-12-18]. Dostupné z: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksoc/Studium/sociologia_vychovy_rozsirene_sylaby.pdf
- ONDREJKOVIČ, P., 1995. *Úvod do sociológie výchovy*. Bratislava: VEDA. ISBN 80-224-0445-4.
- ONDREJKOVIČ, P., 2004. *Socializácia v sociológii výchovy*. Bratislava: VEDA. ISBN 978-80-224-0781-X.
- PETRUSEK, M., 2009. *Základy sociologie*. Praha: Akademie veřejné správy, 2009. ISBN 978-80-87207-02-4.

- KAŠČÁK, O., 2013. Sociológia výchovy, jej vývoj a pojmoslovie. In: *Kompendium sociológie výchovy*. [online]. Trnava, Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity. ISBN 978-80-8082-606-2. [cit. 2020-12-18]. Dostupné z: <https://pdf.truni.sk/e-ucebnice/kompedium-sociologie-vychovy/>
- VANČÍKOVÁ, K., 2011. *Výchova a spoločnosť: kapitoly zo sociológie výchovy* [online]. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. ISBN 978-80-557-0185-1. Dostupné z: <https://docplayer.pl/108337124-Kapitoly-zo-sociologie-vychovy-katarina-vancikova.html>

1. *Charakterizujte predmet sociológie výchovy a sociológie vzdelávania.*
2. *Vymenujte východiská sociológie výchovy.*
3. *Vysvetlite vzťah sociológie výchovy k iným vedným disciplinám.*
4. *Opíšte vzťah sociológie a sociológie výchovy, pedagogiky a sociológie výchovy.*
5. *Uveďte príklady dimenzií sociológie výchovy.*

3 Sociálna patológia

Špecifické ciele:

- *nadobudnúť prehľad o základných pojmoch a javoch z oblasti patológie sociálneho prostredia,*
- *získať základné poznatky z oblasti patologických javov vyskytujúcich sa v sociálnom kontexte, faktorov, ktoré ich ovplyvňujú,*
- *rozlíšiť jednotlivé patologické javy v kontexte normality a patológie.*

„**Sociálne prostredie** tvoria javy, stavy, procesy a vzťahy, ktoré človeka obklopujú v rodine, sociálnej skupine, spoločenskej vrstve a celej spoločnosti. Ide o súhrn všetkých vplyvov ostatných ľudí a skupín, s ktorými sa jedinec v spoločnosti stretáva a ktoré tak silno pôsobia na priebeh edukačných procesov a jeho výsledky“ (Průcha, in: Bargel a Mühlpachr 2010, s. 22). Pre človeka je typické a charakteristické nadväzovanie vzťahov s inými ľuďmi, rozvíjanie pocitu spolupatričnosti a vzájomnosti. Bez existencie prostredia a jednotlivých vzťahov človek nemôže naplno rozvíjať svoje bytie, patriť do spoločnosti je súčasťou jeho sociálnej prirodzenosti.

Patriť do sociálneho prostredia predpokladá aj žiť v zhode s istými pravidlami a hodnotami, ktoré sú prijaté celou societou, teda sú pre ňu typické či charakteristické, a sú v zhode s cieľmi, ktoré societa chce dosiahnuť. V každej takejto skupine však dochádza aj k zlyhávaniu jednotlivcov i skupín, ktoré ohrozujú jej stabilitu a vedú k nezdravým prejavom. Vtedy hovoríme o patológii.

- **Pojem patológia** vo všeobecnosti charakterizuje niečo choré, nezdravé, niečo, čo ohrozuje stabilitu, istotu, pokoj. Dotýka sa všetkých oblastí ľudského života, rôznych aspektov spoločnosti, rodiny, jednotlivca.
- **Sociálna patológia** je sociologická disciplína, ktorá sa zaoberá negatívnymi, škodlivými, nežiaducimi spoločenskými javmi. Charakterizuje patologické javy, správanie, konanie, rozhodovanie jednotlivca v súvislosti so sociálnym životom, s existenciou človeka v sociálnom prostredí, so situáciou, v ktorej sa nachádza.

Sociálnu patológiu Ondrejko (2009) charakterizuje ako súhrnný pojem, ktorým pomenujeme choré, nenormálne, či všeobecne nežiaduce spoločenské javy, kam zaraďujeme sankcionované formy deviantného správania, ale aj štúdium príčin ich vzniku. K takýmto javom teda môžeme zaradiť *agresiu, alkoholizmus, drogové závislosti, samovražednosť, prostitúciu, homosexualitu, rozvodovosť, nezamestnanosť, patologické hráčstvo, vojnu, násilie* a pod.

Medzi novšie formy patologických prejavov začleňujeme *extrémizmus a rôzne druhy závislosti*, napr. *netomániu – závislosť od internetu, závislosť od televízie, sexuálnu závislosť, workoholizmus či patologické nakupovanie a prejedanie sa*, ale aj *kyberšikanovanie*.

Marešová (2010, s. 295 - 301) za najčastejšie sociálno-patologické javy dnešnej doby považuje:

- alkoholizmus, toxikomániu, gamblerstvo a ostatné závislosti,
- členstvo v extrémistických skupinách a náboženských sektách,
- xenofóbiu a rasizmus,
- domáce násilie,
- chorobné prenasledovanie,
- šikanovanie v škole, na pracovisku (mobbing, bossing),
- prostitúciu, promiskuitu, účasť na pornoprodukcii, kupliarstvo, komerčné sexuálne zneužívanie,
- vandalizmus (vrátane sprejerstva),
- násilie na štadiónoch, pouličné násilie,
- asociálnosť šírená prostredníctvom sociálnych sietí,
- zneužívanie osobných údajov,

- šírenie záznamov z fyzických útokov na vrstovníkov, učiteľov, handicapované osoby...,
- samovraždy,
- korupciu, klientelizmus,
- vytváranie pouličných gangov detí a mladistvých,
- bezdomovectvo.

Norma a normalita

Keď chceme určiť patologický aspekt, musíme vedieť, čo je normalita. Zo sociologického hľadiska hovoríme o „sociálnej norme“, ktorú nie je ľahké jednoznačne definovať. Každé ľudské spoločenstvo je podľa Mátela, Schavela a kol. (2011) založené na určitom normatívnom poriadku. V každej spoločnosti zvyčajne existuje komplex čiastočných normatívnych systémov, ktoré pomocou sociálnych noriem budú regulovať rôzne sféry sociálneho života. „Všeobecne možno povedať, že za **normálne** je zmysluplné pokladať sociálne javy a procesy, ale aj sociálnu situáciu, ktoré umožňujú človeku také životné prejavy, aké sú výsledkom konsenzu a nepotrebujú vždy znova a znova osobitnú argumentáciu pre vlastné zdôvodňovanie“ (Ondrejko et al. 2009, s. 23).

Autori Mátel, Schavel a kol. (2011) uvádzajú, že v spoločenskej praxi je rešpektovanie noriem zaistené tromi základnými spôsobmi:

- *ich interiorizáciou* - zvnútornením, v ktorej ľudia prijímajú normy za svoje a integrujú ich do svojich činností, pričom úplné zvnútornenie predpokladá aj uznanie ich legitimacy,
- *systémom sankcií*, a to negatívnych (trestov) i pozitívnych (odmien), pričom práve oni zaisťujú fungovanie normatívneho systému,
- *sociabilitou* ľudí, vedomím sociálneho puta, tendenciou rešpektovať požiadavky skupiny, ku ktorej patria a na ktorej im záleží, identifikáciou sa s tými, ktorí normu uznávajú, prípadne vyžadujú jej plnenie.

Spôsob správania, resp. reakcia jedinca alebo skupiny na príslušnú spoločenskú normu môže byť nasledovná (Ondrejko 2009, in: Mátel, Schavel a kol. 2011):

- **konformná** – správanie v súlade s normou, jedinec alebo skupina budú normu rešpektovať a zachovávať, pričom nezáleží, či na základe vnútorného presvedčenia alebo aby sa vyhli sankciám – pozitívne alebo z obavy pred

negatívnymi. (Např. na Slovensku je účasťou prípustnej nepísanej normy príležitostné požívanie alkoholu dospelými, vrátane príležitostného opilstva „keď dotčný nikomu neublízuje“, Islam: Jedinou prípustnou normou je úplná prohibícia.)

- **provokujúca** – nápadné prejavy jedinca alebo skupiny, ktoré sú na hranici normy. (např. na Slovensku 18-roční mladí dospelí ako „znak dospelosti“ manifestujú víkendové posedenia v krčmách a vo zvýšenej miere požívajú alkohol, Islam hlása, že jedinec bude v danej krajine a spoločnosti abstinovať, ale počas pobytu v inej (neislamskej) krajine bude alkohol požívať),
- **nonkonformná** – nie v súlade so spoločenskou normou, ako např. správanie:

Disociálne – spoločensky neprimerané či neprispôsobivé správanie vzhľadom na menej závažné normy (např. klamanie) a bez výrazne negatívneho postoja k spoločnosti.

Asociálne – ľahostajné vzhľadom na spoločenskú normu, jeho intenzita však nedosahuje úroveň ničenia spoločenských hodnôt (např. záškoláctvo). Jedinec zvyčajne poškodzuje sám seba (např. alkohol).

Antisociálne – protispoločenské správanie, proti sociálnym normám. Môže byť spojené s porušením legislatívy alebo bez jej porušenia v istom tolerančnom limite. Z hľadiska psychológie môže ísť o poruchu sociálneho cítenia s prejavmi egoizmu a ľahostajnosti k potrebám druhých.

Delikventné – protispoločenské a protizákonné počínanie, jedinec alebo skupina vedome porušujú sociálnu normu i zákon, ale ich správanie podľa závažnosti nedosahuje stupeň spoločensky nebezpečného trestného činu (skôr ide o priestupky).

Kriminálne – dospelý jedinec alebo skupina vedome porušujú sociálnu normu i zákon vymedzený trestným právom.

- **Norma** je určité pravidlo (zásada), ktoré je v danej spoločnosti prijímané, očakávané, ktoré určuje, aké správanie je v konkrétnej situácii normálne (správne, vhodné), a ktoré nie je. Normy určitým spôsobom regulujú naše správanie, uľahčujú komunikáciu medzi ľuďmi, vnášajú do našich vzťahov pravidelnosť, umožňujú nám predvídať správanie iných ľudí. Hranice medzi normálnym, nenormálnym a patologickým sú v skutočnosti veľmi nejasné.

Laca (In: Bargel a Mühlpachr et al. 2010) dodáva, že pojem normality sa dá vysvetliť pomocou spoločenských vzťahov, spoločenských rolí, postojov, vzorcov správania či kultúry v danej spoločnosti. Nie je však možné stotožňovať normalitu so štandardom.

Pretože to, čo je pre jedného prirodzené, a teda normálne, nemusí byť takým automaticky pre druhého. Ide teda aj o sociokultúrnu určenosť sociálno-patologických javov a ich premenlivosť v závislosti od času a prostredia (napr. vekové kategórie mládež, dospelí). Preto môžeme tvrdiť, že normalita vystihuje prijímanie, dodržiavanie a rešpektovanie takých noriem, hodnôt a pravidiel, ktoré sú v súlade s konformitou society, ich ustálenosť reprezentuje vhodnosť a potrebnosť ich využívania s cieľom zabezpečenia fungovania spoločnosti ako celku a tým aj každého jednotlivca, skupiny, rodiny, organizácií, inštitúcií.

- **Sociálno-patologické javy** sa zväčša vyskytujú tam, kde dochádza k istým druhom problémov, záťažových situácií, ktoré vyvolávajú vnútorný tlak, nepokoj a človek viac-menej nedokáže takýto stav akceptovať, prispôbiť sa, resp. čeliť mu a nachádzať riešenia. Sociálna patológia je takto spätá s pojmom sociálny problém. O sociálnom probléme hovoríme vtedy, keď problém presahuje osobnú situáciu, zasahuje väčší počet ľudí a vyžaduje riešenie. Je chápaný ako záťažová situácia, ktorú treba riešiť z pohľadu celej spoločnosti i každého jednotlivca.

Faktory ovplyvňujúce vznik sociálno-patologických javov sa viažu predovšetkým na nefunkčnosť rodiny, keď dochádza k degradácii zaužívaných pravidiel, noriem i hodnôt, zdravotné problémy, smrť, zadlženosť, nezamestnanosť a iné. Príčinami nezhôd v rodine môžu byť napr. rozdielne názory na výchovu detí jedného z manželov (jeden trestajúci, druhý odpúšťajúci), na spôsob užívania spoločne zarobených peňazí, na využívanie voľného času, na náboženské presvedčenie, na výšku vzdelania, vekový rozdiel a pod.

Patológia rodiny

Patológia rodiny sa prejavuje nezáujmom rodičov o výchovu detí. Rozdielnosť názorov rodičov sa rieši sebecky, drsne, nehľadia na deti. Ťažko riešiteľné problémy sú často dôvodom na rozvod.

- **Deviácia** je také správanie jednotlivcov, ktoré spoločnosť či sociálna skupina pokladá za porušenie spoločenských alebo skupinových noriem, a preto vyvoláva reakcie jednotlivcov, sociálnych skupín alebo spoločnosti zamerané na izoláciu, liečenie, prevýchovu, nápravu alebo potrestanie porušiteľov noriem. Príkladom deviácie môžu byť mladí ľudia pijúci alkohol, lebo porušujú sociálnu a zároveň aj zákonnú normu

spoločnosti. Iným príkladom je napr. krádež, nedovolené privlastnenie, záškoláctvo a pod.

Pojem deviácia neoznačuje len protizákonné správanie, ale každé správanie, ktoré porušuje skupinové, alebo spoločenské normy, teda nepísané normy správania. Deviácia nie je absolútna, ale relatívna, a preto či sa určité správanie považuje za deviantné, závisí od času, miesta a sociálnych okolností (napr. dámske nohavice vyvolávali kedysi pohoršenie, odsúdenie verejnosti). Často sa stiera rozdiel medzi deviantným a konformným správaním, napr. vzťah spoločnosti k alkoholu a pod., pretože skupinové normy nie sú jednoznačne vymedzené.

Patologické správanie označuje závažnejšie porušovanie spoločenských pravidiel (napr. ublíženie na zdraví, trestná činnosť a pod.).

Sociálna kontrola

Aby bolo v spoločnosti zaistené zachovávanie a dodržiavanie sociálnych noriem, a tým aj stabilita sociálneho systému, je potrebná sociálna kontrola. Matoušek (2008, s. 197, in: Mátel a Schavel 2011) sociálnu kontrolu stručne definuje ako súbor formálnych i neformálnych postupov, ktorými spoločnosť vyvíja na jedinca tlak, aby sa správal v súlade s jej normami. Prostriedkami sociálnej kontroly môžu byť rozličné subsystemy spoločnosti, akými sú rodina, škola, spolky, cirkev, atď. Z hľadiska sociálnej politiky ju na najvyššej úrovni štátu realizujú tri zložky štátnej moci – moc súdna, výkonná a zákonodarná, ktoré sa navzájom kontrolujú (Matoušek, 2008, in: Mátel, Schave, 2011). Sociálna kontrola vyjadruje úsilie spoločnosti o **sebareguláciu**. Je to proces, ktorým si sociálne skupiny alebo spoločnosť vynucujú konformitu – prispôbenie sa svojich členov skupinovým či spoločenským požiadavkám. Patria sem sankcie, ako je napr. donucovací prostriedok.

Ondrejškovič (2009) diferencuje sociálnu kontrolu nasledovne:

- *neformálna sociálna kontrola* – neoficiálny sociálny nátlak, ktorý jednotlivcov núti rešpektovať sociálne normy, prispôbovať sa vzorom správania rozšíreným v spoločnosti, uznávať spoločenské hodnoty, atď.,
- *formálna sociálna kontrola* – oficiálny, formálny tlak, ktorého cieľom je vynútiť si konformitu osôb.

- BARGEL, M., P. MÜHLPACHR et al., 2010. *Inkluze versus exkluze – dilemma sociální patológie*. Brno: Institut mezioborových studií. ISBN 978-80-87182-12-3.
- HETTEŠ, M., R. MATEJOVIČOVÁ a O. ŠKORECOVÁ, 2015. *Sociálně-patologické javy a ich vplyv na život: zborník z odbornej konferencie* [online]. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety. ISBN 978-80-8132-147-4. [cit. 2020-12-09]. Dostupné z: https://www.prohuman.sk/files/Zbornik_Alumnii_2015.pdf
- MAREŠOVÁ, A., 2010. Jaké společenské jevy jsou dnes označovány jako závažné sociálně patologické jevy? In: *Sociální, ekonomické, právní a bezpečnostní otázky současnosti. (Česká a Slovenská republika na počátku nového milénia). Sborník 2. mezinárodní slovensko-české konference*. Praha: Soukromá vysoká škola ekonomických studií, 2010. ISBN 978-80-86744-84-1.
- MÁTEL, A., M. SCHAVEL a kol., 2011. *Aplikovaná sociálna patológia v sociálnej práci*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety Bratislava. ISBN 978-80-8132-009-5
- MATOUŠEK, O. a A. KROFTOVÁ, 1998. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-226-2.
- NÁKONEČNÝ, M., 2000. *Sociální psychologie*. Praha: Academia. ISBN 80-200-0690-7.
- ONDREJKOVIČ, P. et al., 2009. *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA. ISBN 978-80-224-1074-8.

- DZIMKOVÁ, N., 2018. *Kyberšikanovanie a sociálna opora u adolescentov: zborník prác z 15. ročníka celoslovenského kola ŠVOČ v odbore Sociálna práca* [online]. Prešov: FF PU. Dostupné z: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kvasnakova3/subor/Dzimkova.pdf>

- KULIFAJ, P. et al., 2016. *Základy sociálnej práce s mládežou ohrozenou extrémizmom a radikalizáciou: metodická príručka pre sociálnych pracovníkov a pracovníkov s mládežou* [online]. Bratislava: Občianske združenie Mládež ulice. Dostupné z: https://rideproject.eu/media/Zaklady-soc-prace-extremizmus-radikalizmus_final_v2.0.pdf
- LACA, S., 2011. Sociálna patológia a patológia rodiny [online]. In: *PROHUMAN – Vedecko-odborný interdisciplinárny recenzovaný časopis, zameraný na oblasť spoločenských, sociálnych a humanitných vied*. Dostupné z: <https://www.prohuman.sk/socialna-praca/socialna-patologia-a-patologia-rodiny>
- MATULA, Š., *Mládež s poruchami správania: prevencia a intervencia* [online]. Dostupné z: http://is.komposyt.com/pre-odbornikov/psychologicka-cinnost/preview-file/3_papd_poruchy-186.pdf
- ŠLOSÁR, D., 2009. *Drogová prevencia v sociálnej práci: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie a konferencie mladých vedeckých pracovníkov* [online]. Košice: Košický samosprávny kraj. ISBN 978-80-970251-8-2. Dostupné z: <https://www.upjs.sk/public/media/17006/3%20drogova%20prevencia.pdf>

- 1. Vysvetlite pojmy sociálna patológia a sociálna deviácia.**
- 2. Kto alebo čo určuje normu?**
- 3. Ako súvisí sociálna patológia s normalitou?**
- 4. Na ktoré patologické prostredie sú zväčša naviazané sociálno-patologické prejavy jednotlivcov či skupiny?**
- 5. Čo predstavuje pojem sociálna kontrola?**

4 Organizácia, správa a legislatívne predpisy školstva, školy, školského zariadenia

Špecifické ciele:

- *orientovať sa v školskej legislatíve a v systéme riadenia školstva na úrovni štátnej správy a školskej samosprávy,*
- *osvojiť si prvky právneho vedomia.*

Slovenská republika sa sústreďuje na vzdelávaciu politiku v súlade s celosvetovým trendom a zameriava sa na zlepšovanie systémov vzdelávania a jeho inovácie. V súvislosti s rozsahom a zložitou danou problematikou sa v nasledovnom texte zaoberáme základnou východiskovou legislatívou pre vzdelávanie v ústave a všeobecne záväzných právnych predpisoch týkajúcich sa štátnej správy a samosprávy v oblasti školstva. Právny status vzdelávania je ukotvený na všetkých úrovniach, počnúc Ústavou SR, zákonmi Národnej rady SR, vyhláškami ministerstiev, nariadeniami Vlády SR a podzákonnými predpismi, ktorými sú metodické pokyny, usmernenia a smernice Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky (MŠVVaŠ SR) a všeobecne záväzná nariadenia regionálnej štátnej správy.

- **Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky** je ústredným orgánom štátnej správy pre materské školy, základné, stredné a vysoké školy, školské zariadenia, celoživotné vzdelávanie, vedu a techniku, pre štátnu starostlivosť o mládež a šport. Ministerstvo v rozsahu svojej pôsobnosti zriaďuje rozpočtové organizácie a príspevkové organizácie, kontroluje a hodnotí ich činnosť. Ministerstvo riadi školy a školské zariadenia na území Slovenskej republiky prostredníctvom všeobecne záväzných pravidiel. Poskytovaním odborného poradenstva zriaďovateľom spravuje

sieť škôl a školských zariadení v Slovenskej republike. Na lokálnej úrovni je štátna správa školstva zabezpečovaná prostredníctvom obcí a vyšších územných celkov, ktoré zabezpečujú činnosti vyplývajúce z ich zriaďovateľských kompetencií. Vysoké školy sú právnické osoby a o ich organizácii a činnosti rozhodujú orgány akademickej samosprávy v súlade so zákonom o vysokých školách v znení neskorších predpisov.

- **Riadenie školstva na centrálnej a regionálnej úrovni**

Riadenie na národnej úrovni

- *Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky (MŠVVaŠ SR)*. Má v kompetencii: vypracovanie koncepcií, vydávanie všeobecne záväzných právnych predpisov, správu siete škôl a školských zariadení, zabezpečenie financovania stredných škôl (prostredníctvom Ministerstva vnútra aj základných škôl a špeciálnych škôl), tvorbu štátnych vzdelávacích programov (ŠVP), priamo riadi rozpočtové a príspevkové organizácie, a to Štátny pedagogický ústav (ŠPÚ), Štátny inštitút odborného vzdelávania (ŠIOV), Ústav informácií a prognóz školstva (UIPŠ), Výskumný ústav detskej psychológie a patológie (VÚDPAP), Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania (NÚCEM), Iuventu, Domov speváckeho zboru slovenských učiteľov, Slovenskú pedagogickú knižnicu a Metodicko-pedagogické centrum (MPC).
- *Štátna školská inšpekcia (ŠŠI)*. ŠŠI riadi hlavný školský inšpektor, ktorého vymenúva a odvoláva minister školstva na päťročné funkčné obdobie. Štátna školská inšpekcia ako orgán štátnej správy plní funkciu kontroly štátu nad úrovňou pedagogického riadenia, nad úrovňou výchovy a vzdelávania a materiálno-technických podmienok vrátane praktického vyučovania. V tejto oblasti vybavuje sťažnosti a petície.

Riadenie na regionálnej úrovni

- *Okresný úrad v sídle kraja (pozri Zákon č. 596/2003 o štátnej správe v školstve a školskej samospráve v znení neskorších predpisov § 10)*.
- *Samosprávny kraj (pozri Zákon č. 596/2003 o štátnej správe v školstve a školskej samospráve v znení neskorších predpisov § 9)*.
- *Obec (pozri Zákon č. 596/2003 o štátnej správe v školstve a školskej samospráve v znení neskorších predpisov § 6)*.

- **Ústava SR a vzdelanie**

Právo na vzdelanie je dôležité základné právo, ktoré každému zaručuje aj Ústava Slovenskej republiky (SR). Je obsiahnuté aj v medzinárodných dohovoroch, ktorými je SR viazaná. Základom pre právo a najvyšším zákonom v SR je Ústava SR (ústavný zákon č. 460/1992 Zb.). Právo na vzdelanie je predmetom čl. 42 Ústavy SR:

(1) Každý má právo na vzdelanie. Školská dochádzka je povinná. Jej dĺžku po vekovú hranicu ustanoví zákon.

(2) Občania majú právo na bezplatné vzdelanie v základných školách a stredných školách, podľa schopností občana a možnosti spoločnosti aj na vysokých školách.

(3) Zriaďovať iné školy ako štátne a vyučovať v nich možno len za podmienok ustanovených zákonom; v takýchto školách sa môže vzdelávanie poskytovať za úhradu.

(4) Zákon ustanoví, za akých podmienok majú občania pri štúdiu právo na pomoc štátu. Ústava tvorí predpoklady na tvorbu ďalších právnych predpisov.

- **Právne normy (predpisy) a právny systém SR:** Právne normy regulujú vzťahy v oblasti školstva stanovujúc podmienky na vzdelávanie v SR. Oblasť školstva patrí do verejného správneho práva. Predmetom správneho práva je verejná správa. Štruktúra verejnej správy SR sa člení na štátnu správu a samosprávu. Štátna správa predstavuje činnosti vykonávané v mene štátu prostredníctvom jej orgánov, zatiaľ čo samospráva prostredníctvom orgánov obcí, miest a vyšších územných celkov. *Ústrednú štátnu správu* tvorí Vláda SR a jej poradné orgány, ministerstvá SR, ostatné orgány štátnej správy, orgány miestnej štátnej správy. *Samosprávu tvoria* územná samospráva – vyššie územné celky (VUC), obce a záujmová samospráva – družstvá, profesijné organizácie, verejno-právne korporácie.

- **Právne predpisy v regionálnom školstve a pre deti a mládež**

Právne predpisy sa členia predovšetkým na:

- *pôvodné* (zákonné), ktoré prijíma Národná rada SR (ústava, ústavné zákony, zákony),
- *odvodnené* (podzákonné), ktoré prijímajú vláda a ministerstvá (nariadenia, vyhlášky, výnosy, opatrenia, vykonávacie predpisy) a ústredné a miestne orgány štátnej správy (smernice, metodické pokyny a opatrenia, všeobecne záväzné nariadenia vyšších územných celkov a obcí).

Orgánom, ktorý v SR tvorí právo, tzn. prijíma, mení a ruší právne predpisy v oblasti školstva, je **Národná rada Slovenskej republiky**, ktorá vydáva ústavné zákony a zákony. Uvádzame niektoré z nich.

- Zákon č. 245/2008 Z. z. z 22. mája 2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
  - Zákon č. 56/2020 Z. z. z 24. marca 2020, ktorým sa dopĺňa zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.
  - Zákon č. 138/2019 Z. z. z 10. mája 2019 o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
  - Zákon č. 597/2003 Z. z. zo 6. novembra 2003 o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení.
  - Zákon č. 61/2015 Z. z. z 12. marca 2015 o odbornom vzdelávaní a príprave a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
  - Zákon č. 282/2008 Z. z. z 2. júla 2008 o podpore práce s mládežou a o zmene a doplnení zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.
- **Vláda Slovenskej republiky** prijaté zákony vykonáva prostredníctvom normatívnych (vykonávacích) predpisov – nariadení vlády, napr.:
    - nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 341/2004 Z. z., ktorým sa ustanovujú katalógy pracovných činností pri výkone práce vo verejnom záujme a o ich zmenách a dopĺňaní,
    - nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 201/2019 Z. z. o priamej výchovno-vzdelávacej činnosti,
    - nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 189/2017 Z. z. o poskytovaní pomoci na dodávanie a distribúciu mlieka, ovocia, zeleniny a výrobkov z nich pre deti a žiakov v školských zariadeniach,
    - nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 388/2018 Z. z., ktorým sa ustanovujú zvýšené stupnice platových taríf zamestnancov pri výkone práce vo verejnom záujme.

- **Ministerstvo školstva, vedy výskumu a športu SR (MŠVVaŠ SR)** vydáva vykonávacie predpisy, vyhlášky, smernice, napr.:
  - vyhláška Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky č. 435/2020 Z. z. o štruktúre a obsahu správ o výchovno-vzdelávacej činnosti, jej výsledkoch a podmienkach škôl a školských zariadení,
  - vyhláška Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky č. 437/2020 Z. z., ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 320/2008 Z. z. o základnej škole v znení neskorších predpisov,
  - vyhláška Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky č. 438/2020 Z. z., ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 306/2008 Z. z. o materskej škole v znení vyhlášky č. 308/2009 Z. z.,
  - vyhláška Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky č. 435/2020 Z. z. o štruktúre a obsahu správ o výchovno-vzdelávacej činnosti, jej výsledkoch a podmienkach škôl a školských zariadení,
  - vyhláška Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky č. 1/2020 Z. z. o kvalifikačných predpokladoch pedagogických zamestnancov a odborných zamestnancov,
  - vyhláška Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky č. 361/2019 Z. z. o vzdelávaní v profesijnom rozvoji,
  - vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 318/2008 Z. z. o ukončovaní štúdia na stredných školách v znení neskorších predpisov,
  - vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 320/2008 Z. z. o základnej škole,
  - vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 306/2009 Z. z. o školskom klube detí, školskom stredisku záujmovej činnosti, centre voľného času, školskom hospodárstve a stredisku odbornej praxe,
  - vyhláška Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky č. 65/2015 Z. z. o stredných školách,
  - vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 306/2008 Z. z. o materskej škole,
  - vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 236/2009 Z. z. o školskom internáte,

- vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 325/2008 Z. z. o školských zariadeniach výchovného poradenstva a prevencie,
- vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 323/2008 Z. z. o špeciálnych výchovných zariadeniach,
- vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 322/2008 Z. z. o špeciálnych školách,
- vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 307/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní žiakov s intelektovým nadaním,
- vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 137/2005 Z. z. o školskej inšpekcii,
- vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky 59/2003 Z. z. o druhoch škôl a školských zariadení na účely určenia a zvýšenia tarifného platu zamestnancovi, ktorý sa podieľa na zabezpečovaní poskytovania zdravotnej starostlivosti pre deti a mládež.

Odporúčame zákony, nariadenia a vyhlášky týkajúce sa pedagogických zamestnancov naštudovať z internetových stránok MŠVVaŠ SR (www.minedu.sk).

- **Orgány regionálnej (územnej) a miestnej samosprávy** vydávajú všeobecne záväzné nariadenia, interné predpisy, napr. o určení počtu tried prvého ročníka stredných škôl financovaných zo štátneho rozpočtu v územnej pôsobnosti, o poskytovaní príspevku z vlastných príjmov pre ZUŠ, jazykové školy a školské zariadenia samosprávneho kraja a o poskytovaní dotácie súkromným a cirkevným ZUŠ, súkromným a cirkevným jazykovým školám a súkromným a cirkevným školským zariadeniam...

Všetky všeobecne záväzné právne predpisy – Ústava SR, ústavné zákony, zákony, nariadenia Vlády SR, vyhlášky a opatrenia ministerstiev, ostatných ústredných orgánov štátnej správy, iných orgánov štátnej správy a Národnej banky Slovenska (okrem vyhlášky, výnosy a opatrenia ústredných orgánov štátnej správy, vyhlášky miestnych orgánov štátnej správy, všeobecne záväzné nariadenia obcí a vyšších územných celkov) nadobúdajú platnosť zverejnením v Zbierke zákonov Slovenskej republiky (www.zbierka.sk). Elektronická podoba zbierky zákonov je dostupná bezplatne prostredníctvom informačného systému verejnej správy Slov-Lex, ktorého správcom

a prevádzkovateľom je Úrad vlády Slovenskej republiky. Žiadne právne predpisy nesmú byť v rozpore s Ústavou SR. Právne predpisy, ktoré sa týkajú vzdelávania, resp. školstva možno nájsť na internetových stránkach:

www.slov-lex.sk, www.justice.gov.sk, www.epi.sk; www.finance.gov.sk,
www.minedu.sk, www.statpedu.sk, www.siov.sk, www.vudpap.sk, atď.

- ŠMIHULA, D., 2010. *Teória štátu a práva*. Bratislava: Epos. ISBN 978-80-8057-854-1.
- ÚSTAVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY, 2019. Žilina: Poradca. ISBN 978-80-8162-088-1.
- VOJČÍK, P. a kol., 2007. *Základy práva*. Nitra: Enigma. ISBN 80-89132-08-1.

- ÚSTAVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY, 2019. Žilina: Poradca s.r.o. ISBN 978-80-8162-088-1.

Z dôvodu uvádzania väčšieho množstva zákonov, nariadení a vyhlášok v podkapitole, uvádzame internetové adresy, na ktorých je možné ich vyhľadať. Možnosti vyhľadávania zákonov, predpisov a vyhlášok sú na URL:

<<https://www.slov-lex.sk/vyhľadavanie-pravnych-predpisov> > [cit. 2021-01-20],

URL: <<https://www.minedu.sk/203-sk/legislativa/> > [cit. 2021-01-20].

- 1. V ktorom všeobecne záväznom právnom predpise je zakotvené právo na vzdelanie?*
- 2. Uved'te všeobecne záväzný právny predpis, ktorý definuje kvalifikačné predpoklady pedagogického asistenta. Uved'te všeobecne záväzný právny predpis, ktorý definuje kvalifikačné predpoklady vychovávateľa.*
- 3. Ktorý zákon ustanovuje kategórie pedagogických zamestnancov?*
- 4. Vymenujte kategórie pedagogických zamestnancov.*
- 5. Vymenujte funkcie štátnej školskej inšpekcie.*

5 Pedagogická reflexia, autodiagnostika, spätná väzba

Špecifické ciele:

- *osvojiť si pojmy reflexia a autoreflexia,*
- *osvojiť si pojem autodiagnostika,*
- *rozvíjať schopnosť autoreflexie,*
- *vysvetliť základný rozdiel medzi reflexiou a spätnou väzbou*

Reflexia – slovo je latinského pôvodu (reflectio) a môžeme ho preložiť ako odraz, odrážanie, zrkadlenie. Pokiaľ ho budeme aplikovať na ľudskú psychiku, ide tu práve o zrkadlenie, spätné odrážanie prostredníctvom úvah a uvažovania (Hupková a Petlák 2006). Reflexia je proces spracovania údajov s prihliadnutím na to, čo sa už stalo (Reitmayerová a Broumová 2015). Ide o riadený proces slúžiaci na hodnotenie rôznych situácií a výstupov, ktorý využíva spätnoväzbové informácie a ich cieľom je hľadanie širších súvislostí a významov.

Sebareflexia (autoreflexia) všeobecne vedomé sebaopoznávanie, seba vymedzovanie, sebahodnotenie, na ktorého základe vzniká u jedinca vzťah k sebe samému. Jedinec sa zamýšľa nad sebou samým, nad zvláštnosťami svojej osobnosti, ohliada sa späť za svojimi činmi, myšlienkami, postojmi, pocitmi, citmi; rekapituluje určitý úsek vlastného života, či vlastného správania a rozhodovania v situáciách, ktoré sú preňho významné. Cieľom je zhodnotiť samého seba, rozhodnúť, čo a ako zmeniť, hľadať stratégiu pre budúcnosť (Průcha, Walterová a Mareš 2009).

Autodiagnostika je systematický proces, prostredníctvom ktorého učiteľ získava spätnoväzbové informácie o svojej činnosti s cieľom túto činnosť zdokonaľovať a ďalej rozvíjať. Zameriava sa na oblasť jeho pedagogického pôsobenia, objasňuje priebeh interakcií medzi učiteľom a žiakom, sleduje výsledky učiteľovho hodnotenia a posudzovania žiakov (Petlák 2000).

Autodiagnostická metóda dáva učiteľovi možnosť poznať špecifikum vlastného pedagogického pôsobenia, svoju učiteľskú individualitu a jej zdroje. „*Nejde nám o primárne pedagogickú ani o čisto psychologickú, ale o pedagogickopsychologickú*

autodiagnostiku, zameranú predovšetkým na učiteľovo výchovne vzdelávacie pôsobenie s dôrazom na vzdelávaciu zložku“ (Hrabal a Pavelková 2010, s. 14).

Spätná väzba – je proces komunikácie, pri ktorom prijímame informácie, ktoré následne vyhodnotíme. Oproti bežnej komunikácii je spätná väzba niečo, čo potrebujeme k svojmu vývoju, čo tento vývoj často vyvolá, inšpiruje, provokuje. Informácie od okolia o tom, ako naň pôsobíme, nám umožňujú prepájať akcie s reakciami na ne, pomáhajú pochopiť našu rolu medzi ostatnými, prípadne ju posúvať zvoleným smerom (Reitmayerová a Broumová 2012).

Pedagogická reflexia

• Reflexia v pedagogike

Terminológia pojmu reflexia je v pedagogickej oblasti problematická. V literatúre sa môžeme stretnúť s pojmami reflexia, reflektívne vyučovanie, reflektívny učiteľ.

- **Reflektívne vyučovanie** – Švec (1995, s. 25) charakterizuje reflektívne vyučovanie ako „*vyučovanie, ktoré sa završuje spätno-väzbovou sebareflexiou a analýzou kvality vyučovacej hodiny, tematického celku, či väčšej organizačnej jednotky, aby sa skvalitnila práca a dosiahli lepšie účinky, prípadne aby sa zvýšila úroveň jeho impulzivity v jeho štýle alebo koncepcii vyučovania*“. Reflektívne vyučovanie sa potom vyznačuje profesionálnym rastom učiteľa na základe adaptácie zodpovednosti učiteľa k vlastnej činnosti a analýzy kritického hodnotenia praxe (Hupková a Petlák 2004).
- **Reflektívny učiteľ** – charakterizuje ho hodnotenie zámerov, súvislostí, postupov vlastnej práce na všetkých úrovniach reflexie (Nezvalová 1994).
- **Reflexívna kompetencia** – podľa autorov Slavíka a Siňora (1993, s. 155 - 163) chápeme reflexívnu kompetenciu ako mieru pripravenosti učiteľa reflektovať a hodnotiť pedagogickú činnosť.

Sebareflexia

Rozdiel medzi reflexiou a sebareflexiou nie je vždy dostatočne zreteľný. Reflexia má širší význam, pretože v pedagogickej činnosti neznamená len odraz seba samého, ale aj

premýšľanie o pedagogických situáciách, ktoré subjekt pozoruje. V literatúre (Hupková a Petlák 2004) sa môžeme stretnúť s rôznym ponímaním sebareflexie:

- ako nástroja uvedomenia si nášho správania,
- ako porozumenie nevedomým obsahom našej mysle,
- ako zamyslenie sa nad sebou samým,
- ako predpoklad riešenia problémových pedagogických situácií,
- ako jedna z hlavných pedagogických kompetencií,
- ako predpoklad profesionálneho rozvoja,
- ako tvorivá schopnosť,
- ako vnútorný dialóg.

• Sebareflexia v pedagogike

Hupková a Petlák (2004, s. 48) sa prikláňajú k ponímaniu sebareflexie „ako vnútorného procesu (dialógu), v priebehu ktorého si učiteľ uvedomuje, analyzuje a hodnotí svoje pedagogické aktivity, svoje poňatie výučby a výchovy, svoje názory, postoje a ktorý smeruje k pochopeniu motívov i nevedomých pohnútok svojej pedagogickej činnosti v kontexte danej pedagogickej situácie. Sebareflexiu pedagogickej práce učiteľov však vnímame ako vytváranú spôsobilosť, ako špecifickú kompetenciu, ktorá je tvorivou prestavbou jeho vlastnej pedagogickej činnosti.“

Autodiagnostika

• **Autodiagnostika v pedagogickej činnosti** podľa Šveca (1994, s. 105 - 115) je proces, v priebehu ktorého učiteľ cielene a systematicky získava a spracúva spätnoväzbové informácie. Dôležité je, aby na základe získaných informácií vedel plánovať postup ďalšieho skvalitňovania pedagogického pôsobenia. Autor vymedzuje tieto oblasti autodiagnostiky:

- autodiagnostika učiteľovho uvažovania o výučbe, ktorá charakterizuje jeho učiteľskú filozofiu a prístup k výučbe všeobecne,
- autodiagnostika učiteľovho pedagogického pôsobenia na žiakov, priebehu jeho interakcie so žiakmi a pedagogickej komunikácie na vyučovacej hodine,
- autodiagnostika dôsledkov učiteľovho pôsobenia na žiakov.

Podľa Hrabala (1998) môžeme autodiagnostickú informáciu z týchto údajov získať predovšetkým porovnávaním reálnych výkonov a činností žiakov s hodnotením a posudzovaním žiakov učiteľom. Pritom výkony a činnosti reprezentujú účinnosť a smer

pôsobenia učiteľových požiadaviek na žiakov, zatiaľ čo hodnotenie a posudzovanie reprezentujú predovšetkým učiteľovu predstavu poňatia úspešného žiaka a obraz, ktorý si učiteľ o jednotlivých žiakoch vytvoril.

Spätná väzba

Fenomén spätnej väzby nie je žiadnym novým objavom. V medziľudských interakciách prebieha prirodzene a takmer v každej chvíli.

- **Cielená spätná väzba** je vyvolaná zámerne, väčšinou niekým zvonku, kto ju iniciuje. Spätnoväzbové informácie sa potom týkajú konkrétnych situácií alebo osôb, sú otvorené a jasne zrozumiteľné. Je to proces, pri ktorom skupina verbálne spracováva zážitok z predošlej aktivity pod vedením pedagóga, ktorý určuje cieľ a priebeh spätnej väzby a má kontrolu aj nad priebehom aktivity,
- **Funkcie cielenej spätnej väzby** (Reitmayerová a Broumová 2012):
  - *predikujúca funkcia* – pomáha človeku predvídať situácie a správanie svoje aj správanie okolia,
  - *intervenujúca funkcia* – jej cieľom je zlepšiť výkon jedinca, aby dosiahol požadovaný spôsob správania alebo správania jeho okolia.
- **Charakteristiky cielenej spätnej väzby** podľa Reitmayerovej a Broumovej (2012):
  - zdieľanie pocitov a zážitkov,
  - zacielenie pozornosti určitým smerom,
  - uskutočnenie reflexie a sebareflexie,
  - zachytenie hlavných momentov a ich slovných pomenovaní,
  - zachovanie si skúseností, emócií a dojmov a ich prenesenie do budúcnosti,
  - zmapovanie rôznorodosti v riešení problémov,
  - plánovanie vývoja jedinca na základe prežitých individuálnych skúseností,
  - zviditeľnenie dlhotrvajúcich problémov bez ambície ich vyriešiť.

- HUPKOVÁ, M. a E. PETLÁK, 2004. *Sebareflexia a kompetencie v práci učiteľa*. Bratislava: IRIS. ISBN 80-89018-77-7.

- HRABAL, V. a I. PAVELKOVÁ, 2010. *Jaký jsem učitel*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-775-8.
- NEZVALOVÁ, D., 1994. *Reflexe v postgraduální přípravě učitele*. Olomouc: Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého. ISBN 80-244-0208-4.
- PETLÁK, E., 2000. *Pedagogicko-diagnostická práce učitel'a*. Bratislava: IRIS. ISBN 80-89018-05-X.
- PRŮCHA, J., E. WALTEROVÁ a J. MAREŠ, 2009. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-647-6.
- REITMAYEROVÁ, E. a V. BROUMOVÁ, 2007. *Cílená zpětná vazba*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0222-6.
- SLAVÍK, J. a S. SIŇOR, 1993. Kompetence učitele v reflektování výuky. In: *Pedagogika*. Roč. 43, č. 2. ISSN 0031-3815.
- ŠVEC, Š., 1995. *Základné pojmy v pedagogike a andragogike*. Bratislava: IRIS. ISBN 80-88778-73-5.
- ŠVEC, V., 1994. Autodiagnostika pedagogické činnosti učitele – módnost nebo potřeba?. In: *Pedagogika*. Roč. 44, č. 2. ISSN 3330-3815.

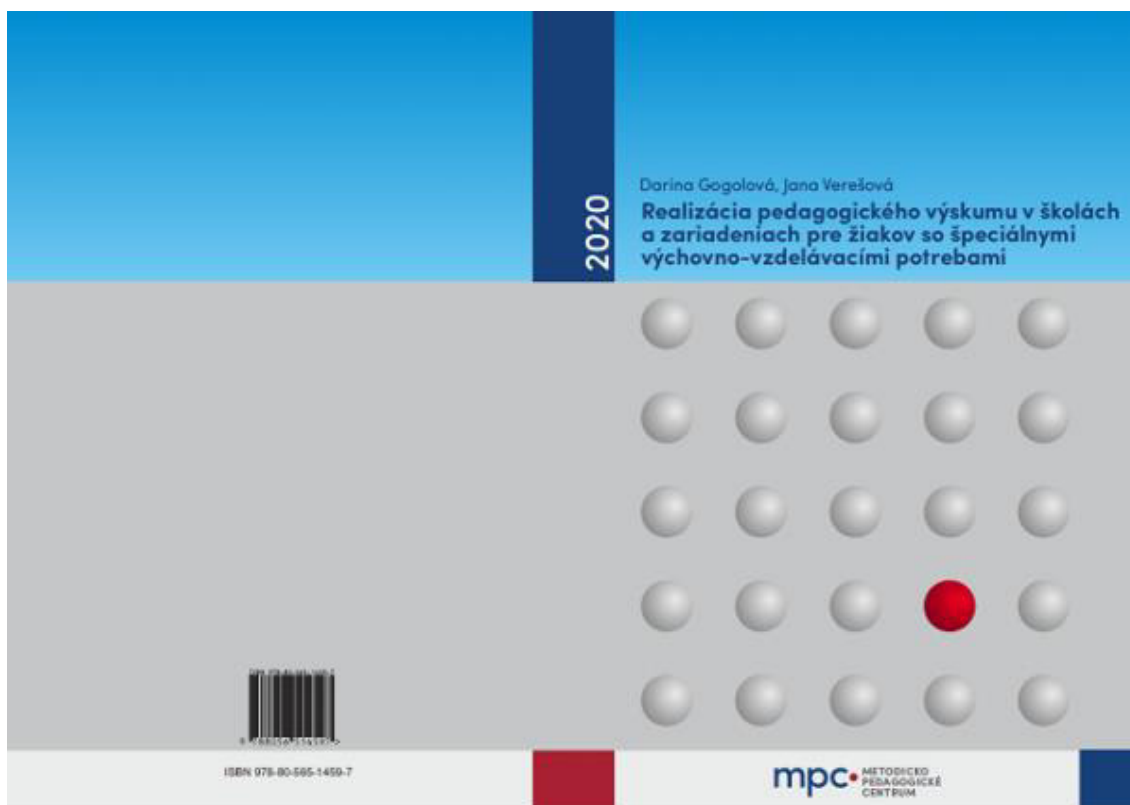

- HUPKOVÁ, M. a E. PETLÁK, 2004. *Sebareflexia a kompetencie v práci učitel'a*. Bratislava: Iris. ISBN 80-89018-77-7.
- REITMAYEROVÁ, E. a V. BROUMOVÁ, 2007. *Cílená zpětná vazba*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0222-6.

- 1. Vysvetlite rozdiel medzi reflexiou a sebareflexiou.**
- 2. Ktorý z pojmov spätná väzba a reflexia má časovo náročnejší charakter?**
- 3. Opíšte, ako pôsobia na žiakov procesy spätnej väzby.**
- 4. Ktoré funkcie by mala plniť cielená spätná väzba?**

6 Metodológia tvorby záverečnej práce

- GOGOLOVÁ, D. a J. VEREŠOVÁ, 2020. *Realizácia pedagogického výskumu v školách a zariadeniach pre žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami*. (1. a 2. kapitola) [online]. Bratislava: MPC. ISBN 978-80-565-1459-7. Dostupné z: https://archiv.mpc-educ.sk/sites/default/files/publikacie/realizacia_pg_vyskumu.pdf

1. Vysvetlite rozdiel medzi náplňou práce pedagogického asistenta a vychovávateľ'a.
2. Vymenujte základné podmienky napísania a predloženia záverečnej práce.
3. Charakterizujte prvky akčného výskumu.

ZÁVER

Teória a prax. Dva pojmy, ktoré jeden bez druhého nemôžu existovať. Aj keď sa niekedy stretávame s názormi účastníkov vzdelávania i odborníkov, že v pedagogickej praxi často chýba vzájomná spojitosť teórie a praxe, je dôležité, aby praktici poznali teoretické východiská a teoretici kreovali učebné zdroje v súlade s praxou. Vzdelávacie programy a podujatia, ktoré majú pripraviť účastníka na vykonávanie pedagogickej činnosti, sú koncipované prevažne teoreticky, pretože kvalitnú výchovno-vzdelávaciu prax je možné tvoriť a realizovať až na základe poznania teórie. Prednášky a vzdelávacie podujatia v kvalifikačnom programe Základný modul doplnujúceho pedagogického štúdia pre vychovávateľov a pedagogických asistentov budú obohatené praktickými skúsenosťami lektorov, ktoré účastníkom pomôžu v orientácii a porozumení nie vždy jednoduchých tém. Ako už bolo spomenuté, nie je možné odtrhnúť teóriu od praxe, a naopak.

Obidve časti predloženého učebného zdroja Základný modul doplnujúceho pedagogického štúdia pre vychovávateľov a pedagogických asistentov, tak Pedagogicko-psychologický základ, ako aj Sociálno-vedný základ, prinášajú čitateľom stručné spracovanie základných pojmov oboch oblastí na podklade teoretických zdrojov z rôzneho časového rozmedzia. Pri zostavovaní učebných materiálov sme sa opierali aj o staršie, no stále platné zdroje a využívali sme i zdroje aktuálne a inovované. Predložené učebné zdroje nie sú postačujúce k zastrešeniu celého obsahu jednotlivých tém. Pri vzdelávaní je veľmi dôležitý aj prístup účastníka k sebazvedávaniu, k štúdiu odporúčanej literatúry, k diskusii preštudovaných materiálov. Až na základe skĺbenia poznatkov nadobudnutých z učebných zdrojov, prednášok a samoštúdia bude účastník schopný spracovať záverečnú prácu, obhájiť ju a úspešne vykonať záverečnú teoretickú skúšku.

Autori kapitol

1 Aktuálne otázky teórie a praxe pedagogiky. Teória a prax výchovy, teória výchovy a vzdelávania v širších skupinách vedných disciplín

PaedDr. Jana Verešová, PhD. – RP MPC Bratislava, jana.veresova@mpc-edu.sk

2 Sociológia výchovy a vzdelávania

PaedDr. Jana Verešová, PhD. – RP MPC Bratislava, jana.veresova@mpc-edu.sk

3 Sociálna patológia

Mgr. TeĽana Ustohalová – RP MPC Prešov, tetana.ustohalova@mpc-edu.sk

4 Organizácia, správa a legislatívne predpisy školstva, školy, školského zariadenia

Mgr. Jana Medvecová – RP MPC Prešov, jana.medvecova@mpc-edu.sk

5 Pedagogická reflexia, autodiagnostika, spätná väzba

PaedDr. Viera Šándorová – RP MPC Prešov, viera.sandorova@mpc-edu.sk

6 Metodológia tvorby záverečnej práce

PaedDr. Jana Verešová, PhD. – RP MPC Bratislava, jana.veresova@mpc-edu.sk

Mgr. Eva Suchožová – RP MPC Prešov, eva.suchozova@mpc-edu.sk

ISBN 978-80-565-1474-0

9 788056 151474 0 >

ISBN 978-80-565-1474-0